

**Συνταγματικές πτυχές του Ν. 3691/2008
για το ξέπλυμα βρώμικου χρήματος
Τα δικαιοκρατικά όρια μιας αμφιλεγόμενης ρύθμισης**

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΑΣ ΓΕΩΡΓΑΚΗ
ΜΔΕ Δημοσίου Δικαίου, ΜΔΕ Αστικού Δικαίου
(Νομική Σχολή, ΕΚΠΑ)
LL.M.c. (Cantab)
Υποτρόφου Κοινωφελούς Ιδρύματος Α. Ωνάση

Εισαγωγή

Στόχο της μελέτης αυτής αποτελεί η παρουσίαση ορισμένων από τις συνταγματικές αστοχίες των ρυθμίσεων του ν. 3691/2008 αναφορικά με την πρόληψη και καταστολή της νομιμοποίησης εσόδων από προηγούμενη εγκληματική δραστηριότητα.

Το «ξέπλυμα βρώμικου χρήματος», όρος αμερικανικής προελεύσεως, με τον οποίο συναντάται συχνότερα το ως άνω αδίκημα, συγκαταλέγεται στην κατηγορία των εξαρτημένων αδικημάτων, υπό την έννοια της απαίτησης της προηγούμενης στοιχειοθέτησης ενός άλλου, κύριου αδικήματος, από το οποίο το ξέπλυμα εξαρτάται και αρύεται τον παράνομο χαρακτήρα του. Στο πρώτο μέρος της παρούσας μελέτης εξετάζεται ο κατάλογος των αδικημάτων που δύνανται να οδηγήσουν στη μετέπειτα στοιχειοθέτηση του αδικήματος της νομιμοποίησης, με βασικό επιχείρημα ότι η ρύθμιση του ν. 3691/2008, όπως ισχύει σήμερα, αντίκειται στις συνταγματικά και ενωσιακά κατοχυρωμένες αρχές της αναλογικότητας, της ίσης μεταχείρισης και της ασφάλειας δικαίου. Στην ίδια κατεύθυνση, υποστηρίζεται ότι η μετατροπή του αδικήματος του ξεπλύματος βρώμικου χρήματος υπό την ειδικότερη μορφή της κτήσης, χρήσης ή κατοχής εγκληματικής περιουσίας, σε διαρκές αδίκημα θέτει εξίσου ζητήματα παραβίασης της αρχής της ασφάλειας δικαίου, στο μέτρο που καταλήγει να καθιστά το ως άνω αδίκημα κατ' ουσίαν απαράγραπτο.

Στο δεύτερο μέρος, η μελέτη πραγματεύεται τη ρύθμιση του ν. 3691/2008 που αφορά στο «αυτοξέπλυμα», ήτοι τη δυνατότητα σωρευτικής τιμώρη-

σης του δράστη του βασικού αδικήματος από το οποίο προέκυψε η εγκληματική περιουσία, η νομιμοποίηση της οποίας επιδιώκεται εν προκειμένω, και για το αδίκημα του ξεπλύματος. Μετά την εξέταση της ρύθμισης υπό το ισχύσαν (ν. 2331/1995, 3424/2005) και το ισχύον (ν. 3691/2008) νομοθετικό καθεστώς, η μελέτη καταλήγει ότι το «αυτοξέπλυμα» έρχεται σε αντίθεση τόσο με το δόγμα της απαγόρευσης της διπλής τιμώρησης του δράστη για το ίδιο αδίκημα (*ne bis in idem*) όσο και με την αρχή της ατιμώρητης αυτουπόθαλψης.

I. Το ξέπλυμα βρώμικου χρήματος υπό το πρίσμα της δικαιοκρατικής αρχής

ι. Ο χαρακτήρας του αδικήματος ως εξαρτημένου και η γενική ρήτρα του άρθρου 3 ν. 3691/2008 – Η δημιουργία ενός κατ' ουσίαν λευκού ποινικού νόμου

Το ξέπλυμα βρώμικου χρήματος ανήκει στην κατηγορία των λεγόμενων εξαρτημένων ή συναφών εγκλημάτων. Ως τέτοια ορίζονται στη θεωρία του ποινικού δικαίου εκείνα τα αδικήματα, η στοιχειοθέτηση των οποίων εξαρτάται απόλυτα από την προγενέστερη τέλεση μιας άλλης πράξης, με την οποία τελούν σε σχέση εξάρτησης¹ για να υπάρξει νομιμοποίηση εσόδων από εγκληματική δραστηριότητα απαιτείται η προηγούμενη τέλεση κάποιου άλλου εγκλήματος, το οποίο καλείται «βασικό»² και από το οποίο προέκυψε το περιουσιακό όφελος, το ξέπλυμα του οποίου επιχειρεί ο δράστης με τις περαιτέρω πράξεις του. Το βασικό αδίκημα θα πρέπει να είναι επαρκώς προσδιορισμένο τουλάχιστον ως προς τα βασικά του στοιχεία, δηλαδή ως προς το είδος του, τον τόπο και χρόνο τέλεσης καθώς και τους δράστες του, ακόμη κι αν αυτοί δεν έχουν καταδικαστεί ή αν δεν έχει καν ασκηθεί εναντίον τους ποινική δίωξη.³ Συνακόλουθα, νομιμοποίηση εσόδων δε στοιχειοθετείται σε περίπτωση που το αξιόποινο του βασικού αδικήματος από το οποίο προήλθε η περιουσία εξαλείφθηκε πριν ή, στην περίπτωση του λεγόμενου «αυτοξεπλύματος», ακόμη και μετά την τέλεση του αδικήματος της νομιμοποίησης, με τη ρητή εξαίρεση, ωστόσο, της πλέον συνή-

¹ Χρ. ΜΥΛΩΝΟΠΟΥΛΟΣ, *Ποινικό Δίκαιο, Γενικό Μέρος* (τ. I, Δίκαιο & Οικονομία Π.Ν. Σάκκουλας 2007) 173 επ.

² Άρθρο 3 ν. 3691/2008 (ΦΕΚ Α 166).

³ ΑΠ 1025/2008, ΠοινΧρ ΝΗ/607, ΣυμβΑΠ 1611/2007, ΠοινΧρ ΝΗ/527, ΣυμβΑΠ 721/2004, ΝοΒ 2004/1806.

θους μορφής εξάλειψης του αξιόποινου, ήτοι της παραγραφής. Πράγματι, σύμφωνα με τη ρύθμιση της παραγράφου 3 του άρθρου 45 του ν. 3691/2008, «στις περιπτώσεις εξάλειψης του αξιόποινου, αθώωσης λόγω του ότι η πράξη κατέστη ανέγκλητη ή απαλλαγής του υπαιτίου από την ποινή λόγω ικανοποίησης του ζημιωθέντος για το βασικό αδίκημα [...] αίρεται το αξιόποινο ή κηρύσσεται αθώος ή απαλλάσσεται αντίστοιχα ο υπαίτιος από την ποινή και για τις συναφείς πράξεις νομιμοποίησης εσόδων. Η διάταξη δεν εφαρμόζεται όταν το αξιόποινο εξαλείφθηκε λόγω παραγραφής».

Σε αντίθεση με τις γενικές ρυθμίσεις του ποινικού δικαίου, για τη στοιχειοθέτηση αξιόποινης περίπτωσης ξεπλύματος βρώμικου χρήματος δεν αρκεί η προηγούμενη τέλεση οποιουδήποτε προβλεπόμενου από τον Ποινικό Κώδικα⁴ αδικήματος. Στο κείμενο του ν. 3691/2008, όπως συνέβαινε και με τις προγενέστερες νομοθετικές ρυθμίσεις των ν. 2331/1995 και 3424/2005, προβλέπεται συγκεκριμένος κατάλογος αδικημάτων, τα οποία μπορούν να αποτελέσουν τη βάση για τη μετέπειτα τέλεση του αδικήματος της νομιμοποίησης.

Ο κατάλογος των εγκλημάτων, η στοιχειοθέτηση των οποίων συνιστά *conditio sine qua non* για τη συνακόλουθη στοιχειοθέτηση αξιόποινης νομιμοποίησης εσόδων από εγκληματική δραστηριότητα, παρά τις συνεχείς τροποποιήσεις και προσθήκες κατά την εξέλιξη του διεθνούς, ευρωπαϊκού και ημεδαπού νομοθετικού πλαισίου, περιλαμβάνει έναν αμετάβλητο «σκληρό πυρήνα» ποινικών αδικημάτων. Ήδη, με το ν. 2331/1995, στον κατάλογο των βασικών εγκλημάτων ανήκαν 24 περιοριστικώς αναφερόμενα αδικήματα, μεταξύ των οποίων εγκλήματα κατά της ιδιοκτησίας (κλοπή, υπεξαίρεση) και της περιουσίας (απάτη, εκβίαση), ενώ με την τροποποίηση που επέφερε ο ν. 3424/2005 επήλθε διεύρυνση της αρχικής ρύθμισης μέσω της προσθήκης στον αρχικό κατάλογο της γενικής ρήτρας της περίπτωσης ιζ'. Σύμφωνα με τη ρήτρα αυτή, ως βασικό έγκλημα θεωρήθηκε και κάθε άλλη πράξη τιμωρούμενη κατ' ελάχιστο με ποινή 6 μηνών, υπό την προϋπόθεση, ωστόσο, ότι από αυτήν προέκυψε περιουσιακό όφελος ανερχόμενο τουλάχιστον σε ύψος 15.000 €, γεγονός που λειτούργησε εν μέρει περιοριστικά αναφορικά με το εύρος των δυνάμενων να οδηγήσουν σε στοιχειοθέτηση του οικείου εγκλήματος αδικημάτων.

⁴ Άρθρο 14 ΠΚ, σύμφωνα με το οποίο «έγκλημα είναι πράξη άδικη και καταλογιστή στο δράστη της, η οποία τιμωρείται από το νόμο».

Με το ν. 3691/2008 ο νομοθέτης διατήρησε τη ρύθμιση του ν. 3424/2005, μη διστάζοντας, μάλιστα, να την επεκτείνει έτι περαιτέρω. Σύμφωνα με το άρθρο 3 του νόμου, ως βασικό αδίκημα θεωρείται, πλέον, κάθε πράξη από την οποία προέκυψε περιουσιακό όφελος και τιμωρείται κατ' ελάχιστον με ποινή 6 μηνών, με παράλληλη κατάργηση του ποσοτικού ορίου των 15.000 € ως στοιχείου της αντικειμενικής υπόστασης του εγκλήματος της νομιμοποίησης. Με τον τρόπο αυτό κάθε αδίκημα από το οποίο μπορεί να προκύψει περιουσιακό όφελος⁵ μπορεί να αποτελέσει γόνιμο έδαφος για τη μεταγενέστερη τιμώρηση τόσο του αρχικού αυτουργού όσο και κάθε τρίτου που έρχεται σε επαφή με την προκύψασα από το αρχικό αδίκημα περιουσία, εφόσον διαπιστώνεται στο πρόσωπό τους η συνδρομή και των αναγκαίων στοιχείων της υποκειμενικής υπόστασης. Η διεύρυνση αυτή έχει σήμερα ως αποτέλεσμα να καθίσταται η νομιμοποίηση εσόδων παρακολυθηματική αξιόποινη πράξη όλου του φάσματος, ακόμη και της καθημερινής, οικονομικής εγκληματικότητας, ανεξαρτήτως της σοβαρότητας του τελούμενου αδικήματος.⁶

Η απάλειψη της προϋπόθεσης πλήρωσης του ελάχιστου χρηματικού ορίου προκάλεσε ποικίλες αντιδράσεις στους κύκλους της θεωρίας καθώς θεωρήθηκε ως υπέρμετρα και αφόρητα διευρύνουσα τον κατάλογο των βασικών αδικημάτων.⁷ Προς αντίκρουση των ενστάσεων που υπεβλήθησαν σχετικώς ήδη πριν την ψήφιση και θέση σε ισχύ του ν. 3691/2008, με τη δημοσιοποίηση του σχετικού νομοσχεδίου,⁸ ο νομοθέτης προσπάθησε να εξηγήσει την επίμαχη επιλογή του στην Αιτιολογική Έκθεση του νομοσχεδίου, όπου αναφέρεται ότι η κατάργηση του ποσοτικού ορίου συνάδει με

⁵ ΣΤ. ΠΑΥΛΟΥ, «Ο Ν. 3691/2008 για την πρόληψη και καταστολή της νομιμοποίησης εσόδων από εγκληματικές δραστηριότητες και της χρηματοδοτήσεως της τρομοκρατίας. Η οριστικοποίηση μιας διαχρονικής δικωτικής εκτροπής και η εμπέδωση της κατασταλτικής αυθαιρεσίας», ΠοινΧρ ΝΗ/2008, 926.

⁶ Μ. ΚΑΪΑΦΑ - ΓΚΜΠΑΝΤΙ, «Ποινικοποίηση της νομιμοποίησης εσόδων από εγκληματικές δραστηριότητες: Βασικά χαρακτηριστικά του ν. 3691/2008 και δικαιοκρατικά όρια», ΠοινΧρ ΝΗ/2008, 920.

⁷ Π. ΤΣΙΡΙΔΗΣ, *Ο νέος νόμος για το ξέπλυμα βρώμικου χρήματος Ν. 3691/2008* (Νομική Βιβλιοθήκη 2009) 43.

⁸ Βλ. σχετικώς Π. ΤΣΙΡΙΔΗ, «Παρατηρήσεις και προτάσεις επί του σχεδίου νόμου για την ενσωμάτωση στη νομοθεσία μας της τρίτης Κοινοτικής Οδηγίας (2005/60/ΕΚ) για τη νομιμοποίηση εσόδων από εγκληματικές δραστηριότητες και της Οδηγίας 2006/70/ΕΚ, Εισηγήση προς την Ολομέλεια των Προέδρων των Δικηγορικών Συλλόγων Ελλάδος», ΠοινΔικ 5/2008, 623.

τις αντίστοιχες προβλέψεις της Οδηγίας 2005/60/ΕΚ, την οποία επιχειρεί ο νόμος να ενσωματώσει στην ημεδαπή έννομη τάξη. Σύμφωνα με τα οριζόμενα στην Αιτιολογική Έκθεση επί του άρθρου 3, «η απαίτηση της προηγούμενης διάταξης να έχουν προκύψει έσοδα ύψους τουλάχιστον 15.000 € [...] δεν περιλαμβάνεται στη νέα διάταξη, όπως και στην Οδηγία 2005/60/ΕΚ. [...] Εξάλλου, στο άρθρο 45 παρ. 1 στοιχείο θ' προβλέπεται ήπια ποινή για ξέπλυμα χρήματος μικρών ποσών». Ωστόσο, για την εξειδίκευση και συγκεκριμενοποίηση της γενικής ρήτρας σχετικά με την ποινικοποίηση και «κάθε άλλης πράξης» ως βασικού αδικήματος η Οδηγία επαφίεται στον εθνικό νομοθέτη, ο οποίος έχει τη δυνατότητα να επεκτείνει τη ρύθμιση και σε κάθε άλλο αδίκημα εφόσον αυτό πληροί την έννοια του σοβαρού αδικήματος, κατά τα κριτήρια του δικού του ποινικού συστήματος.⁹ Η αυστηροποίηση του οικείου νομοθετικού πλαισίου αποτελεί, επομένως, συνειδητή επιλογή του ημεδαπού νομοθέτη, παρά τους ισχυρισμούς περί της με τον τρόπο αυτό επίτευξης αποτελεσματικότερης συμμόρφωσης προς τις επιταγές της σχετικής ευρωπαϊκής νομοθεσίας.

Η σημερινή διατύπωση του άρθρου 45 του ν. 3691/2008 προβλέπει την κακουργηματική τιμώρηση του δράστη της νομιμοποίησης εσόδων από προηγούμενη εγκληματική δραστηριότητα. Συγκεκριμένα, προβλέπεται η επιβολή πρόσκαιρης κάθειρξης στο δράστη του ξεπλύματος βρώμικου χρήματος, το πλαίσιο της οποίας κυμαίνεται από 5¹⁰ έως 10 χρόνια, με δυνατότητα υπέρβασης της 10ετούς ποινής σε περιπτώσεις που διαπιστώνεται η συνδρομή και επιπλέον επιβαρυντικών περιστάσεων (όπως στην περίπτωση του άρθρου 45 § 3, εφόσον ο δράστης «ασκεί τέτοιου είδους δραστηριότητες κατ' επάγγελμα ή κατά συνήθεια ή είναι υπότροπος ή έδρασε για λογαριασμό, προς όφελος ή εντός των πλαισίων εγκληματικής ή τρομοκρατικής οργάνωσης ή ομάδας»). Η επιβολή πρόσκαιρης κάθειρξης στο δράστη της νομιμοποίησης παράνομων εσόδων είναι δυνατή ακόμη και στην περίπτωση που ο δράστης του βασικού αδικήματος (εφόσον υφίσταται διάσταση μεταξύ των δύο δραστών και δεν πρόκειται για περίπτωση «αυτοξεπλύματος», για την οποία θα γίνει λόγος στη συνέχεια) τιμωρείται

⁹ Άρθρο 3 παρ. 5 της Οδηγίας 2005/60/ΕΚ, όπου ορίζεται ότι «ως σοβαρά εγκλήματα νοούνται τουλάχιστον [...]» και εν συνεχεία παρατίθεται ο σχετικός κατάλογος.

¹⁰ Άρθρο 52 § 3 ΠΚ, όπου ορίζεται ότι «η διάρκεια της πρόσκαιρης κάθειρξης δεν υπερβαίνει τα είκοσι έτη ούτε είναι μικρότερη από 5 έτη [...]».

σε βαθμό πλημμελήματος με φυλάκιση.¹¹ Με τη θέσπιση του ν. 3691/2008 καταργήθηκε η ευνοϊκή ρύθμιση του ν. 3424/2005 που προέβλεπε ότι «η τυγχόν ποινή κατ' αυτού [του δράστη] ή τρίτου για το αδίκημα της νομιμοποίησης εσόδων που προέκυψαν από το ίδιο βασικό έγκλημα δε μπορεί να υπερβαίνει την επιβληθείσα ποινή για την τέλεση του βασικού αδικήματος»,¹² με αποτέλεσμα πλέον να καθίσταται δυνατή η επιβολή βαρύτερης ποινής στο δράστη του ξεπλύματος βρώμικου χρήματος σε σχέση με το δράστη του αδικήματος από το οποίο προέκυψε η νομιμοποιούμενη περιουσία. Εξαιρέση διατηρήθηκε μόνο για την περίπτωση που η προβλεπόμενη για το βασικό αδίκημα ποινή είναι φυλάκιση και τα έσοδα που προέκυψαν από αυτό δεν υπερβαίνουν το ποσό των 15.000 €, ¹³ καθώς και για την περίπτωση του «αυτοξεπλύματος», της ταύτισης δηλαδή του δράστη του βασικού αδικήματος και της μεταγενέστερης νομιμοποίησης, για την οποία προβλέπεται τιμώρηση του δράστη με φυλάκιση αντί καθειρέξεως, σε περίπτωση που το βασικό αδίκημα τιμωρείται επίσης με φυλάκιση. Αντίστοιχη ποινική αντιμετώπιση επιφυλάσσεται και στο δράστη της νομιμοποίησης ο οποίος να μην δεν ταυτίζεται με το δράστη του βασικού αδικήματος, είναι, ωστόσο, συγγενής εξ αίματος ή εξ αγχιστείας σε ευθεία γραμμή ή εκ πλάγιου μέχρι και του β' βαθμού ή σύζυγος, θετός γονέας ή θετό τέκνο του υπαιτίου του βασικού αδικήματος.¹⁴

Εν προκειμένω, ο χαρακτηρισμός μιας πράξης για την οποία προβλέπεται κατώτατο όριο ποινής 6 μηνών ως ικανής να αποτελέσει τη βάση για τη συνακόλουθη στοιχειοθέτηση του εγκλήματος του ξεπλύματος βρώμικου χρήματος, σε συνδυασμό με το γεγονός ότι απαλείφθηκε, πλέον, το ελάχιστο ποσοτικό όριο, το οποίο συνιστούσε ανάχωμα στην υπέρμετρη επέκταση της επιβαλλόμενης ποινικοποίησης (με αποτέλεσμα να μην μπορεί να γίνει επί του παρόντος και λόγος για «σοβαρά αδικήματα») θέτει ζητήματα παραβίασης των συνταγματικά κατοχυρωμένων αρχών της αναλογικότητας¹⁵ και της ίσης μεταχείρισης¹⁶ των δραστών των δυο αδικημάτων,

¹¹ ΣΟΦΟΣ, σε ΠΑΥΛΟΥ/ΣΑΜΙΟ, *Ειδικοί Ποινικοί Νόμοι* (1η ενημέρωση, Δίκαιο & Οικονομία Π. Ν. Σάκκουλας 2012) 20.

¹² Άρθρο 3 § 1 ν. 3424/2005 (ΦΕΚ Α 305).

¹³ Άρθρο 45 § 1 στοιχ. θ' ν. 3691/2008 (ΦΕΚ Α 166).

¹⁴ Άρθρο 45 § 1 στοιχ. στ' ν. 3691/2008 (ΦΕΚ Α 166).

¹⁵ Σύνταγμα της Ελλάδος, άρθρο 25 παρ. 1.

¹⁶ Άρθρο 4 παρ. 1 σε συνδυασμό με το άρθρο 5 παρ. 2 του Συντάγματος, σύμφωνα με το οποίο όλοι όσοι βρίσκονται στην Ελληνική επικράτεια απολαμβάνουν αδιακρίτως την απόλυτη προστασία της ζωής, της τιμής και της ελευθερίας τους.

του βασικού και της μεταγενέστερης νομιμοποίησης. Συγκεκριμένα, η δυνατότητα επιβολής κάθειρξης στο δράστη της νομιμοποίησης εσόδων που προέκυψαν από αδίκημα (και δη πλημμέλημα) που τέλεσε άλλο πρόσωπο, στο οποίο, μάλιστα, αναλόγως του είδους του αδικήματος, μπορεί να επιβληθεί ποινή ακόμη και 6 μηνών (δεδομένου ότι η γενική ρήτρα εκεί τοποθετεί το ελάχιστο όριο ποινής για να μπορέσει να θεωρηθεί ένα αδίκημα ως βασικό) δε μπορεί να θεωρηθεί ούτε ως αναγκαίο για την προστασία του σχετικώς προστατευόμενου έννομου αγαθού ούτε ως το λιγότερο επαχθές για την προσωπική ελευθερία του δράστη του ξεπλύματος μέτρο. Το επιχείρημα αυτό επιρρωνύεται εν όψει της μικρής ανά περίπτωση βαρύτητας και απαξίας του βασικού εγκλήματος και δεδομένου του «έννομου προσανατολισμού»¹⁷ που οφείλει να χαρακτηρίζει την επιβολή οποιουδήποτε στερηθητικού της ελευθερίας μέτρου, ο οποίος και ματαιώνεται σε κάθε περίπτωση που η ποινική μεταχείριση ενός εγκληματία εμφανίζει αφόρητη δυσαναλογία προς τη βαρύτητα της πράξης του και προς την ίδια την ενοχή του.¹⁸ Επιπλέον, δε μπορεί να χαρακτηριστεί ούτε ως σύμφωνο με την αρχή της ίσης μεταχείρισης, όπως αυτή κατοχυρώνεται στο χώρο του ποινικού δικαίου από το συνδυασμό των άρθρων 4 § 1 και 5 § 2 του Συντάγματος¹⁹ και ως ειδικότερη πτυχή του σεβασμού της αξίας του ανθρώπου (άρθρο 2 § 1 του Συντάγματος), υπό τη μορφή της «ίσης αξιοπρέπειας», η οποία επιβάλλει την ίση αντιμετώπιση των ανθρώπων στις μεταξύ τους σχέσεις ως φορέων ίσης κοινωνικής αξιοπρέπειας και ταυτόσημης ηθικής αξίας.²⁰ Στην εδώ εξεταζόμενη περίπτωση δεν υφίσταται επαρκής αιτιολογία που να δικαιολογεί το εύρος της διάστασης του βασικού πλαισίου ποινών που αφορά στους δύο δράστες (του βασικού αδικήματος και της μεταγενέστερης νομιμοποίησης), ενώ η διάσταση αυτή δε νομιμοποιείται ούτε βάσει του

¹⁷ Σύμφωνα με τη θεωρία της «γενικής πρόληψης μέσω κοινωνικής εντάξεως», η επιβολή ποινικών κυρώσεων πρέπει να εξετάζεται περισσότερο υπό το πρίσμα του ορθολογικού παραδειγματισμού και της εμπέδωσης του εννόμου φρονήματος των πολιτών και λιγότερο από την πλευρά της επίτευξης του σκοπού της γενικής πρόληψης μέσω του ποινικού εκφοβισμού, βλ. και Ν. ΑΝΔΡΟΥΛΑΚΗ, *Ποινικό Δίκαιο Γενικό Μέρος* (τ. Ι, Δίκαιο & Οικονομία Π.Ν. Σάκκουλας 2006) 12-13 και εκεί παραπομπές.

¹⁸ *Ibid*, 12-13.

¹⁹ Ν. ΠΑΡΑΣΚΕΥΟΠΟΥΛΟΣ, *Τα θεμέλια του ποινικού δικαίου. Γενικό Μέρος: το έγκλημα* (Σάκκουλας Αθήνα – Θεσσαλονίκη 2008) 32-33.

²⁰ Α. ΜΑΝΙΤΑΚΗΣ, *Κράτος δικαίου και δικαστικός έλεγχος της συνταγματικότητας των νόμων* (Σάκκουλας Αθήνα – Θεσσαλονίκη 1994) 403-404.

εξαρτημένου χαρακτήρα του ξεπλύματος αλλά ούτε και ενόψει των εκατέρωθεν προστατευόμενων έννομων αγαθών.

Αντίστοιχο ζήτημα παραβίασης της αρχής της ίσης μεταχείρισης εντοπίζεται και όσον αφορά τη διάσταση του πλαισίου ποινής που προβλέπεται αφενός για το δράστη του αδικήματος της νομιμοποίησης εσόδων από προηγούμενη εγκληματική δραστηριότητα και αφετέρου για το δράστη του αδικήματος της αποδοχής προϊόντων εγκλήματος (άρθρο 394 ΠΚ). Όπως και στην προηγούμενως εξετασθείσα περίπτωση, έτσι και εν προκειμένω δεν καθίσταται σαφής ο λόγος για τον οποίο θεσπίζεται διαφορετική ποινική αντιμετώπιση του δράστη του τελευταίου αυτού αδικήματος, για τον οποίο προβλέπεται τιμώρηση σε βαθμό πλημμελήματος,²¹ σε σχέση με το δράστη του ξεπλύματος βρώμικου χρήματος, ιδίως υπό τη μορφή της κτήσης ή κατοχής, για τον οποίο ο κανόνας είναι η επιβολή ποινής κάθειρξης. Ο δράστης των παραπάνω μορφών ξεπλύματος έχει μια αδικαιολόγητα αυστηρότερη μεταχείριση σε σχέση με τον αποδοχέα προϊόντων εγκλήματος χωρίς να προκαλεί το κοινό περί δικαίου αίσθημα περισσότερο σε σχέση με τον τελευταίο,²² ενώ δεν είναι σαφής ούτε η ποσοτική ή ποιοτική διάσταση μεταξύ του αδίκου που θέτει ο ένας σε σχέση με τον άλλο.

Προς την κατεύθυνση της υπερβολικής διεύρυνσης από το νόμο του αξιόποινου του εγκλήματος της νομιμοποίησης εσόδων λόγω της κατάργησης του ποσοτικού ορίου των 15.000 € από τη γενική ρήτρα, έχει επίσης υποστηριχθεί ότι, εν όψει της διαρκούς προσθήκης από τον εθνικό νομοθέτη νέων αδικημάτων στον κατάλογο εκείνων που δύνανται να αποτελέσουν βασικά (όπως, ιδίως, εκείνων που αφορούν σε περιπτώσεις έκδοσης, νόθευσης ή αποδοχής πλαστών φορολογικών στοιχείων)²³ η ίδια η απα-

²¹ Τουλάχιστον υπό τη βασική του μορφή (ΠΚ 394 § 1), όταν δε διαπιστώνεται η συνδρομή τυχόν επιβαρυντικών περιστάσεων.

²² Ε. ΚΑΜΠΕΡΟΥ-ΝΤΑΛΤΑ, *Ο Ν. 3691/2008 για το ξέπλυμα βρώμικου χρήματος, ερμηνευτική προσέγγιση και διεθνές ποινικό πλαίσιο* (Σάκκουλας Δίκαιο & Οικονομία 2009) 165.

²³ Πράγματι, με το ν. 3842/2010 (ΦΕΚ Α 58) και ειδικότερα με το άρθρο 77 παρ.1 προστέθηκαν στον κατάλογο των βασικών εγκλημάτων, με τροποποίηση του στοιχ. ιη' του άρθρου 3 του ν. 3691/2008, (ώστε να θεωρούνται ως βασικά όλες οι πράξεις που προβλέπονταν στα άρθρα 17, 18 και 19 του ν. 2523/1997, ανεξαρτήτως του προσπορισμού συγκεκριμένου περιουσιακού οφέλους στον φοροφυγά και ανεξαρτήτως του ποσού του διαφυγόντος φόρου) το αδίκημα της φοροδιαφυγής για την παράλειψη υποβολής ή την υποβολή ανακριβούς δήλωσης στη φορολογία εισοδήματος, το αδίκημα της φοροδιαφυγής για μη απόδοση ή ανακριβή απόδοση Φ.Π.Α και παρακρατούμε-

ρίθμιση από το ν. 3691/2008 των βασικών αδικημάτων έχει καταστεί περιττή.²⁴ Η δυνατότητα συνεχούς διεύρυνσης των περιπτώσεων στοιχειοθέτησης του αδικήματος της νομιμοποίησης εσόδων, με την προσθήκη στον κατάλογο των δυνάμενων να αποτελέσουν βασικά και νέων εγκλημάτων, είτε ρητώς είτε με την απλή υπαγωγή τους στη γενική ρήτρα, δημιουργεί, κατά την άποψη αυτή, το φαινόμενο της «επ' άπειρον υπαγωγής» (*regressus ad infinitum*). Το φαινόμενο αυτό πλήττει καίρια τη συνταγματικά κατοχυρωμένη αρχή της νομιμότητας καθώς, εξαιτίας της γλωσσικής διατύπωσης που χρησιμοποιεί στο σημείο αυτό ο νομοθέτης, καθίσταται δυνατή η συνεχής «γέννηση» νέων αδικημάτων νομιμοποίησης ακόμη και σε περιπτώσεις τις οποίες ο τελευταίος, κατά το χρόνο θέσπισης της σχετικής διάταξης, δεν είχε καν σκεφτεί ως πρόσφορες να οδηγήσουν σε στοιχειοθέτηση ξεπλύματος βρώμικου χρήματος.²⁵

Ήδη υπό το προηγούμενο νομοθετικό καθεστώς, η ίδια η επιλογή του νομοθέτη να προκρίνει την εισαγωγή της γενικής ρήτρας, με την οποία ως βασική εγκληματική δραστηριότητα θεωρείται κάθε πράξη για την οποία προβλέπεται ελάχιστη ποινή φυλάκισης 6 μηνών είναι αμφίβολης συνταγα-

νων εισφορών, το αδίκημα της φοροδιαφυγής για έκδοση ή αποδοχή πλαστών, νοθευμένων ή εικονικών φορολογικών στοιχείων (ειδικά για ανύπαρκτη συναλλαγή ή για μέρος αυτής), το αδίκημα της μη καταβολής χρεών προς το Δημόσιο και τρίτους, εφόσον το συνολικό χρέος από κάθε αιτία, συμπεριλαμβανομένων των κάθε είδους τόκων ή προσαυξήσεων, υπερβαίνει το ποσό των 50.000 € και τα αδικήματα αυτά τελέστηκαν, κατά τη ρητή διατύπωση του νόμου, μετά από την ημερομηνία δημοσίευσής του, δηλαδή μετά την 23.4.2010. Εν συνεχεία, ο ν. 4174/2013 (ΦΕΚ Α 170) επέφερε νέα τροποποίηση του άρθρου αυτού, εξαιρώντας πλέον τις πράξεις των άρθρων 18 § 1 και 19 § 1 του ν. 2523/1997, εφόσον το συνολικό προσποριζόμενο από αυτές τις πράξεις όφελος δεν υπερβαίνει τις 3.000 €. Με το νόμο αυτό προστέθηκαν επίσης στη λίστα των βασικών αδικημάτων η μη καταβολή χρεών προς το Δημόσιο, εφόσον το ποσό οφειλής υπερβαίνει τις 10.000 €, καθώς και η μη καταβολή χρεών που προκύπτουν από χρηματικές ποινές ή πρόστιμα που επιβλήθηκαν από δικαστήρια ή διοικητικές ή άλλες αρχές. Με το ν. 4337/2015 (ΦΕΚ Α 129) τα άρθρα 17 έως και 21 του ν. 2523/1997 καταργήθηκαν και υφιστάμενες παραπομπές σε αυτά νοούνται ως παραπομπές στα άρθρα 66 έως και 71 του ν. 4174/2013. Σχετικώς βλ. Γ. ΤΡΙΑΝΤΑΦΥΛΛΟΥ, «Ξέπλυμα περιουσίας προερχόμενης από φοροδιαφυγή», ΠοινΧρ ΞΔ/2014 721, 722· ΑΠ. ΛΙΟΛΙΟ, «Νομιμοποίηση εσόδων από εγκληματική δραστηριότητα (Ξέπλυμα χρήματος): Βασικά αδικήματα φοροδιαφυγής, αντιμετώπιση από το Υπουργείο Οικονομικών», [2013] Ε7 1049, 1051.

²⁴ Θ. ΣΟΦΟΣ, *Ενοχή χωρίς αγαθό* (Δίκαιο & Οικονομία Π.Ν. Σάκκουλας 2011) 158-159.

²⁵ ΣΟΦΟΣ, σε ΠΑΥΛΟΥ/ΣΑΜΙΟ (όπ.π., 11) 37-38.

ματικότητα, καθώς θέτει ζήτημα παραβίασης της αρχής της ασφάλειας δικαίου,²⁶ ως ειδικότερης έκφανσης των αρχών της νομιμότητας²⁷ και του κράτους δικαίου.²⁸ Η αρχή αυτή, η οποία κατοχυρώνεται από το άρθρο 7 παρ. 1 του Συντάγματος, το άρθρο 7 της ΕΣΔΑ και το άρθρο 15 του Διεθνούς Συμφώνου για τα Ατομικά και Πολιτικά Δικαιώματα,²⁹ επιτάσσει την προστασία του πολίτη από την αυθαιρεσία της κρατικής εξουσίας αλλά και την προβλεψιμότητα των ποινικών νόμων, ιδίως υπό τη μορφή της δυνατότητας των πολιτών να γνωρίζουν εκ των προτέρων τα όρια της ελευθερίας δράσης τους, η υπέρβαση των οποίων μπορεί να οδηγήσει στην επιβολή ποινής.³⁰ Κατά τις επιταγές της αρχής της νομιμότητας, ένας κανόνας δικαίου πρέπει να είναι διατυπωμένος με επαρκή ακρίβεια ώστε να επιτρέπει στον πολίτη να ρυθμίζει τη συμπεριφορά του και να είναι σε θέση να προβλέπει, σε εύλογο βαθμό, αναλόγως των περιστάσεων, τις συνέπειες που μπορεί να συνεπάγεται ορισμένη πράξη.³¹ Ο νόμος με τον οποίο τυποποιείται ένα έγκλημα απαιτείται να ορίζει όλα τα στοιχεία της πράξης, στην καταστολή της οποίας στοχεύει, ώστε να προκύπτει με σαφήνεια η ταυτό-

²⁶ Ελ. ΣΥΜΕΩΝΙΔΟΥ – ΚΑΣΤΑΝΙΔΟΥ, «Το έγκλημα της νομιμοποίησης παράνομων εσόδων μετά το ν. 3424/2005: ερμηνευτικές προτάσεις», σε Ένωση Ελλήνων Ποινικολόγων, *Ξέπλυμα βρώμικου χρήματος «καθαρή ή ελεύθερη κοινωνία»*; (Αντ. Ν. Σάκκουλας Αθήνα-Κομοτηνή 2007) 176-179.

²⁷ Υπό τη μορφή της *nullum crimen nulla poena sine lege certa*.

²⁸ ΣτΕ (Ολ.) 3316/2014, όπου έγινε δεκτή η αντισυνταγματικότητα της δυνατότητας επιβολής δέσμευσης περιουσιακών στοιχείων και τραπεζικών λογαριασμών κατ' άρθρο 30 παρ. 5 περ. ε' ν. 3296/2004, καθώς, αν και η θέσπιση του μέτρου αποσκοπούσε στην εξυπηρέτηση δημοσίου συμφέροντος, «επεβάλλετο επιπλέον, ενόψει επεμβάσεως του κοινού νομοθέτη σε συνταγματικώς κατοχυρωμένα δικαιώματα [...] να διαγράφονται οι προϋποθέσεις της δεσμεύσεως των περιουσιακών στοιχείων στον ίδιο το νόμο κατά τρόπο σαφή και αντικειμενικό, σύμφωνα με τις επιταγές της αρχής του κράτους δικαίου [...]», Διδικ 1/2015, 62.

²⁹ Το οποίο κυρώθηκε με τον ν. 2467/1997 (ΦΕΚ Α 25).

³⁰ ΣΠΥΡΟΠΟΥΛΟΣ/ΚΟΝΤΙΑΔΗΣ/ΑΝΘΟΠΟΥΛΟΣ/ΓΕΡΑΠΕΤΡΙΤΗΣ (-ΔΗΜΑΚΗΣ), ΕρμΣυντ (2017) αρθ. 7 αρ. 23· ΜΥΛΩΝΟΠΟΥΛΟΣ, (όπ.π. 1) 59-61 και εκεί παραπομπές.

³¹ ΕΔΔΑ, Silver κλπ. κατά Ηνωμένου Βασιλείου, της 25^{ης} Μαρτίου 1983· ΕΔΔΑ, Κοκκινάκης κατά Ελλάδος, της 25^{ης} Μαΐου 1993, § 52· ΕΔΔΑ, C.R. κατά Ηνωμένου Βασιλείου, της 22^{ης} Νοεμβρίου 1995, § 83· ΕΔΔΑ, Cantoni κατά Γαλλίας, της 15^{ης} Νοεμβρίου 1996, § 29· ΕΔΔΑ, Baskaya & Okcuoglu κατά Τουρκίας, της 8^{ης} Ιουλίου 1999, § 36.

τητα και το περιεχόμενο της πράξης αυτής³² και ο πολίτης να είναι σε θέση να γνωρίζει τόσο την ποινικά κολάσιμη συμπεριφορά όσο και το πλαίσιο της συνακόλουθα επιβαλλόμενης ποινής.³³ Το γεγονός αυτό συνάγεται ήδη από τη γραμματική ερμηνεία της § 1 του άρθρου 7 του Συντάγματος, όπου ρητά απαιτείται ο ποινικός νόμος να «ορίζει τα στοιχεία της αξιόποινης πράξης». Η αρχή της νομιμότητας υπό την ειδικότερη μορφή της *nullum crimen nulla poena sine lege certa* αποτελεί βασική έκφραση του φιλελεύθερου κράτους δικαίου, καθώς μέσω αυτής τίθενται αναχώματα στην πιθανότητα αυθαιρεσιών της κρατικής εξουσίας.³⁴ Οι επιταγές του άρθρου 7 του Συντάγματος στοχεύουν στην πρόληψη ενδεχόμενης κατάχρησης εκ μέρους των διωκτικών αρχών, λειτουργώντας ταυτόχρονα και ως εγγύηση της ελεύθερης ανάπτυξης της κοινωνικής δραστηριότητας των πολιτών, υπό την έννοια του μη περιορισμού της τελευταίας από τυχόν αιφνιδιασμό όσον αφορά στη δυνατότητα επιβολής ποινικής καταστολής.³⁵

Με την αρχή της νομιμότητας, υπό την έκφραση της απαγόρευσης της αοριστίας κατά την τυποποίηση μιας αξιόποινης συμπεριφοράς, ο συνταγματικός νομοθέτης αξιώνει τον ακριβή προσδιορισμό όλων των στοιχείων της απαγορευμένης πράξης, ώστε να αποφευχθεί κάθε δυνατότητα επέκτασης της ποινικής δίωξης σε έναν αόριστο κύκλο συμπεριφοράς, με όρια τόσο ασαφή που να υπάρχει αβεβαιότητα σχετικά με τη δυνατότητα υπαγωγής μιας συμπεριφοράς στον κύκλο αυτόν. Το ίδιο ισχύει και για την περίπτωση που είναι δυνατή η υπαγωγή μεγάλου αριθμού πράξεων στην τυποποίηση αυτή.³⁶ Συνακόλουθα, υφίσταται υποχρέωση του νομοθέτη να διατυπώνει τις προϋποθέσεις του αξιόποινου με τρόπο ώστε, σε κάθε περίπτωση, το πεδίο και το εύρος εφαρμογής των ειδικών υποστάσεων των επιμέρους εγκλημάτων να δύναται να προκύψει είτε ευθέως από το γράμμα είτε από την ερμηνεία του γράμματος του νόμου.³⁷ Σε αντίθετη περίπτωση,

³² Ι. ΜΑΝΩΛΕΔΑΚΗΣ, «Ερμηνεία του άρθρου 7 του Συντάγματος» σε Γ. ΚΑΣΙΜΑΤΗ/Κ. ΜΑΥΡΙΑ (επιμ.), *Ερμηνεία του Συντάγματος* (Αντ. Ν. Σάκκουλας 1999) 19· Κ. ΧΡΥΣΟΓΟΝΟΣ, *Ατομικά και κοινωνικά δικαιώματα* (Νομική Βιβλιοθήκη 2006) 238.

³³ ΠΑΝΑΓΟΠΟΥΛΟΥ σε Λ. ΚΟΤΣΑΛΗ, *Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου & Ποινικό Δίκαιο, Ερμηνεία και εφαρμογή των άρθρων 1-10 ΕΣΔΑ* (Νομική Βιβλιοθήκη 2014) 725.

³⁴ Π.Δ. ΔΑΓΤΟΓΛΟΥ, *Συνταγματικό Δίκαιο, Ατομικά Δικαιώματα* (3^η αναθεωρημένη έκδοση, Αντ. Ν. Σάκκουλας 2010) 327.

³⁵ ΜΑΝΩΛΕΔΑΚΗΣ, σε ΚΑΣΙΜΑΤΗ/ΜΑΥΡΙΑ (όπ.π. 32) 10.

³⁶ *Ibid*, 38-39.

³⁷ ΒVerG 1BvR 718-719/89, 722-723/89, JuS 1995, 642, 643, της 10.1.1995.

θα πρόκειται για «λευκό ποινικό νόμο», δηλαδή νόμο τα στοιχεία πραγμάτωσης του οποίου περιγράφονται εν όλω ή εν μέρει σε κάποιον άλλο κανόνα δικαίου, στον οποίο αυτός παραπέμπει.

Η αξίωση ο πολίτης να είναι σε θέση να γνωρίζει το περιεχόμενο και το νόημα της ποινικής διάταξης, στην οποία δύναται να υπαχθεί η συμπεριφορά του είναι άμεσα συνδεδεμένη και με την αρχή της ενοχής.³⁸ Αν και κατά τους ορισμούς της παραγράφου 1 του άρθρου 31 του Ποινικού Κώδικα «μόνη η άγνοια του αξιόποινου δεν αρκεί για να αποκλείσει τον καταλογισμό», η εν γένει αδυναμία γνώσης των στοιχείων της αξιόποινης πράξης λόγω αοριστίας της διατύπωσης της ίδιας της ποινικής διάταξης δε μπορεί να θεωρηθεί άνευ σημασίας, καθώς αυτή συχνά θα οδηγεί σε άγνοια του ίδιου του αδίκου που ο υπό κρίση κανόνας θεμελιώνει.³⁹ Επιπλέον, η ίδια η απειλή ποινής για μια πράξη, τα στοιχεία της οποίας είναι δυσχερές έως και αδύνατο να προσδιοριστούν κατά το χρόνο τέλεσής της δε μπορεί να θεωρηθεί σύμφωνη με τις επιταγές του κράτους δικαίου και θα πρέπει να απορριφθεί ως άδικη και αυθαίρετη.⁴⁰ Το δεοντικό πρόταγμα ενός κανόνα ποινικού δικαίου δεσμεύει την κοινωνία στην οποία απευθύνεται μόνο εφόσον είναι δυνατός ο εκ των προτέρων ακριβής προσδιορισμός των στοιχείων της συμπεριφοράς, στην απαγόρευση της οποίας προβαίνει.

Στην υπό εξέταση περίπτωση, με τη χρήση της γενικής ρήτρας αναφορικά με το πλαίσιο ποινής του βασικού αδικήματος, είναι δυνατή η στοιχειοθέτηση του αδικήματος της νομιμοποίησης εσόδων σε κάθε περίπτωση που η περιουσία στην οποία η τελευταία αφορά προέκυψε από αδικήμα για το οποίο προβλέπεται ελάχιστο όριο στερητικής της ελευθερίας ποινής 6 μηνών. Η διατύπωση αυτή ενέχει τόσο μεγάλο βαθμό αοριστίας αναφορικά με την πράξη που τυποποιεί ως προηγούμενο έγκλημα ώστε να καθίσταται ασύμβατη με τις επιταγές της αρχής της νομιμότητας, υπό την ανωτέρω εκτεθείσα έννοια, καθώς, ιδίως ενόψει του εύρους των αδικημάτων που εμπίπτουν σε αυτήν, δεν είναι δυνατό να προβλεφθεί με επαρκή ακρίβεια η πιθανότητα η εκμετάλλευση τυχόν περιουσίας που προέκυψε από προηγούμενο αδικήμα να οδηγήσει στη μεταγενέστερη στοιχειοθέτηση και του αδικήματος της νομιμοποίησης εσόδων από παράνομη δραστηριότητα. Η

³⁸ C. ROXIN, Strafrecht Allgemeiner Teil Band I, Grundlagen: Der Aufbau der Verbrechenslehre (C. H. Beck 2006) § 5 IV, 24 επ.

³⁹ Δ. ΚΙΟΥΠΗΣ, «Η αρχή *nullum crimen nulla poena sine lege certa* στο σύγχρονο ποινικό δίκαιο», ΠοινΧρ Ν/2000 193, 196.

⁴⁰ ΔΑΓΤΟΓΛΟΥ (όπ.π. 34) 327.

έλλειψη ειδικότητας ως προς τους όρους της αξιόποινης συμπεριφοράς οδηγεί σε αδυναμία πρόγνωσης κατά το χρόνο τέλεσης της πράξης τόσο των προϋποθέσεων του αξιόποινου όσο και του είδους των απειλούμενων κυρώσεων.⁴¹

ii. Η κτήση, κατοχή ή χρήση εγκληματικής περιουσίας ως διαρκές έγκλημα

Στην ίδια κατεύθυνση παραβίασης της συνταγματικά κατοχυρωμένης αρχής της ασφάλειας δικαίου κινείται και η ρύθμιση του ν. 3691/2008, βάσει της οποίας η στοιχειοθέτηση νομιμοποίησης εσόδων μέσω της απλής κτήσης, χρήσης ή κατοχής περιουσίας εγκληματικής προέλευσης συνιστά, εν αντιθέσει με τις λοιπές μορφές πραγμάτωσης του οικείου αδικήματος, διαρκές έγκλημα. Σε αντίθεση με τα στιγμιαία αδικήματα, η ολοκλήρωση των οποίων επέρχεται άμεσα με τη συνδρομή των στοιχείων της ειδικής τους υπόστασης, ως διαρκή ορίζονται από τη θεωρία του ποινικού δικαίου τα εγκλήματα εκείνα, η ενδεχόμενη παράταση των αποτελεσμάτων των οποίων θα πραγματώνει συνεχόμενα την ειδική υπόσταση του ίδιου αδικήματος.⁴² Η θεώρηση του εγκλήματος της νομιμοποίησης της μορφής αυτής ως διαρκούς εγκλήματος έχει ως αποτέλεσμα να θεωρείται ότι συνεχίζεται η τέλεσή του καθ' όσον χρόνο διαρκεί η κατοχή της εγκληματικής περιουσίας, διότι καθ' όλη τη διάρκεια του χρονικού αυτού διαστήματος θεωρείται ότι εξακολουθεί να προσβάλλεται το προστατευόμενο από τη σχετική διάταξη έννομο αγαθό. Το έγκλημα του ξεπλύματος υπό τη μορφή αυτή δεν ολοκληρώνεται με την πράξη κτήσης της κατοχής του παράνομου περιουσιακού στοιχείου αλλά εξακολουθεί να τελείται για όσο χρόνο διαρκεί η τελευταία στο πρόσωπο του δράστη, δηλαδή για όλο το χρονικό διάστημα που ο δράστης διατηρεί στα χέρια του το παρανόμως κτηθέν περιουσιακό στοιχείο. Όπως συμβαίνει σε κάθε έγκλημα που τυποποιείται από το νόμο ως διαρκές, έτσι και εδώ, η διατήρηση της παράνομης κατάστασης που προκλήθηκε από την τέλεση του αδικήματος πληροί την ίδια αντικειμενική υπόσταση όπως και η παραγωγή του.⁴³

⁴¹ ΣΟΦΟΣ, σε ΠΑΥΛΟΥ/ΣΑΜΙΟ (όπ.π. 11) 56.

⁴² ΜΥΛΩΝΟΠΟΥΛΟΣ (όπ.π. 1) 155· ΑΝΔΡΟΥΛΑΚΗΣ (όπ.π. 17) 181-182· Κ. ΒΑΘΙΩΤΗΣ, *Στοιχεία ποινικού δικαίου. Γενικό μέρος* (Νομική Βιβλιοθήκη 2007) 86-88· Α. ΚΩΣΤΑΡΑΣ, *Ποινικό δίκαιο. Έννοιες & θεσμοί του γενικού μέρους* (Νομική Βιβλιοθήκη 2012) 240· ΠΑΡΑΣΚΕΥΟΠΟΥΛΟΣ (όπ.π. 19) 159-160.

⁴³ ΜΥΛΩΝΟΠΟΥΛΟΣ (όπ.π. 1) 155· ΑΝΔΡΟΥΛΑΚΗΣ (όπ.π. 17) 182-183· ΒΑΘΙΩΤΗΣ (όπ.π. 42) 87· ΚΩΣΤΑΡΑΣ (όπ.π. 42) 241-242· ΠΑΡΑΣΚΕΥΟΠΟΥΛΟΣ (όπ.π. 19) 159-160. Κατά την ακριβή διατύπωση του Χωραφά, διαρκές έγκλημα είναι εκείνο «*επί του οποί-*

Η τυποποίηση του ξεπλύματος βρώμικου χρήματος αυτής της μορφής ως διαρκούς αδικήματος έχει τις εξής συνέπειες:

Σε πρώτο επίπεδο, το έγκλημα της νομιμοποίησης θεωρείται ότι συνεχίζεται να τελείται καθ' όλη τη διάρκεια που ο δράστης διατηρεί την κατοχή του υπό κρίση παράνομου περιουσιακού στοιχείου. Με τον τρόπο αυτό εισάγεται εξαίρεση από το άρθρο 112 του Ποινικού Κώδικα, σύμφωνα με το οποίο «η προθεσμία της παραγραφής αρχίζει από την ημέρα που τελέστηκε η αξιόποινη πράξη (εκτός αν ορίζεται αλλιώς)»⁴⁴ καθώς επίσης και από το άρθρο 17 ΠΚ, σύμφωνα με το οποίο «χρόνος τέλεσης της πράξης θεωρείται ο χρόνος κατά τον οποίο ο υπαίτιος ενήργησε ή όφειλε να ενεργήσει. Ο χρόνος κατά τον οποίο επήλθε το αποτέλεσμα είναι αδιάφορος, εκτός αν ορίζεται αλλιώς».⁴⁵ Με τον τρόπο αυτό η αφετηρία του χρόνου παραγραφής μετατοπίζεται επιτρεπτά «προς τα εμπρός»,⁴⁶ προς το χρόνο, δηλαδή, του αποτελέσματος. Το γεγονός αυτό έχει ως αποτέλεσμα η προθεσμία παραγραφής του αδικήματος της νομιμοποίησης εσόδων να μην ξεκινά να τρέχει παρά μόνο όταν επέλθει η άρση της παράνομης κατάστασης, ήτοι εν προκειμένω η με οποιονδήποτε τρόπο απώλεια της κατοχής. Έως το χρονικό αυτό σημείο, η ειδική υπόσταση του υπό εξέταση αδικήματος θεωρείται ότι εξακολουθεί να πληρούται και η προσβολή του σχετικώς προστατευόμενου έννομου αγαθού ότι εξακολουθεί να υφίσταται. Κατά συνέπεια, επέρχεται κατ' ουσίαν διεύρυνση του αξιόποινου, μέσω της επιμήκυνσης του χρόνου παραγραφής του υπό κρίση αδικήματος.

ου η προσβολή του εννόμου αγαθού παρατείνεται, εφ' όσον χρόνο εξακολουθεί και η δια της ενεργείας του δράστου δημιουργηθείσα κατάσταση», βλ. ΑΝΔΡΟΥΛΑΚΗ (όπ.π. 17) 181.

⁴⁴ Το τελευταίο, μάλιστα, αυτό εδάφιο («εκτός αν ορίζεται αλλιώς») εισήχθη ως τροποποίηση στο άρθρο 112 ΠΚ με το άρθρο 20 παρ. 5 β' του ν. 2331/1995 (ΦΕΚ Α 173), του πρώτου ειδικού ποινικού νόμου για το ξέπλυμα βρώμικου χρήματος.

⁴⁵ Το τελευταίο εδάφιο του άρθρου 17 εισήχθη επίσης με το ν. 2331/1995, εισάγοντας απόκλιση από την έως τότε κρατούσα «θεωρία της συμπεριφοράς» ως του χρονικού σημείου έναρξης του χρόνου παραγραφής, σύμφωνα με την οποία χρόνος τέλεσης ενός αδικήματος θεωρούνταν ο χρόνος της ενέργειας ή της παράλειψης που οδηγεί στη στοιχειοθέτησή του, και ανοίγοντας με τον τρόπο αυτό δρόμο για την υιοθέτηση ανά περίπτωση και της «θεωρίας του αποτελέσματος» βλ. σχετικώς και ΟΛΑΠ 293/1967, ΠοινΧρ 1967, 485 και ΚΑΪΑΦΑ-ΓΚΜΠΑΝΤΙ σε ΚΑΪΑΦΑ-ΓΚΜΠΑΝΤΙ/ΜΠΙΤΖΙΛΕΚΗ/ ΣΥΜΕΩΝΙΔΟΥ-ΚΑΣΤΑΝΙΔΟΥ (επιμ.), *Δίκαιο των ποινικών κυρώσεων* (Νομική Βιβλιοθήκη 2008) 207.

⁴⁶ Γ. ΔΗΜΗΤΡΑΙΝΑΣ, «Φαινόμενα νομικού υπερρεαλισμού», ΠοινΧρ ΞΔ/2014 161, 163.

Σε επόμενο επίπεδο, εφόσον η προσβολή του οικείου έννομου αγαθού εξακολουθεί να υφίσταται για όσο χρόνο διατηρείται η κατοχή στο πρόσωπο του δράστη, καθ' όλη τη διάρκεια του χρονικού διαστήματος αυτού και έως την άρση της παράνομης κατάστασης ισχύει η αρχή «*dolus malus subsequens nocet*», σύμφωνα με την οποία η συνδρομή επιγενόμενου δόλου στο πρόσωπο του δράστη ενόσω διαρκεί η κατοχή ή εξακολουθεί η χρήση των παράνομων περιουσιακών στοιχείων οδηγεί στη στοιχειοθέτηση του αδικήματος της νομιμοποίησης εσόδων. Ακόμη, δηλαδή, και αν ο δράστης δε γνώριζε κατά το χρόνο κτήσης των παράνομων περιουσιακών στοιχείων την εγκληματική τους προέλευση αλλά την πληροφορήθηκε ενόσω τα στοιχεία αυτά εξακολουθούσαν να βρίσκονται στην κατοχή του, το αδίκημα της νομιμοποίησης εσόδων αρχίζει να στοιχειοθετείται από το χρόνο που ο δράστης έλαβε γνώση της προέλευσης αυτής, οποτεδήποτε και αν αποκτήθηκε αυτή, και συνεχίζει να διαρκεί έως το χρονικό σημείο που η κατοχή αυτή θα περατωθεί με οποιονδήποτε τρόπο. Επιπλέον, ενόσω διαρκεί η κατοχή και έως τη με οποιονδήποτε τρόπο λήξη της, είναι δυνατή η συμμετοχή στο διαπραττόμενο έγκλημα του ξεπλύματος βρώμικου χρήματος, σύμφωνα με τις διατάξεις των άρθρων 45 επ. του Ποινικού Κώδικα.

Η ως άνω θεώρηση της ειδικής υπόστασης της κτήσης, κατοχής και χρήσης της παράνομης περιουσίας ως θεσπίζουσας ένα διαρκές αδίκημα καθιστά ιδιαιτέρως προβληματική τη διάταξη αυτή από άποψη ασφάλειας δικαίου καθώς έχει ως αποτέλεσμα το έγκλημα της νομιμοποίησης της μορφής αυτής να καθίσταται ανά περίπτωση κατ' ουσίαν απαράγραπτο, δεδομένου ότι η παραγραφή του ξεκινά να τρέχει μετά τη λήξη της παράνομης κατάστασης, δηλαδή της κατοχής, η οποία, ωστόσο, δύναται να έχει διαρκέσει για ένα αρκετά μεγάλο χρονικό διάστημα. Υπό την παρούσα εκδοχή, η αρχή της ασφάλειας δικαίου, άμεσα συνδεδεμένη με την ίδια τη δικαιοκρατική αρχή⁴⁷ και προκύπτουσα εμμέσως από τις διατάξεις των άρθρων 2 § 1 και 5 § 1 του Συντάγματος⁴⁸ και από το πρωτογενές δίκαιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, ως γενική αρχή αυτού, επιτάσσει οι κανόνες δικαίου να είναι σαφείς και ακριβείς, τα δε αποτελέσματά τους να μπορούν

⁴⁷ ΣτΕ Β' 1508/2002, σκ. 6· ΒVerGE 60, 267, της 20.4.1982, όπου κρίθηκε ότι «η αρχή της ασφάλειας δικαίου αποτελεί ένα κεφαλαιώδες στοιχείο του κράτους δικαίου και εξ αυτού μιας συνταγματικής αρχής του Θεμελιώδους Νόμου (*Die Rechtssicherheit ist ein wesentliches Element der Rechtsstaatlichkeit und damit eines Konstitutionsprinzips des Grundgesetzes*)». Βλ. και L. FAVOREU/P. GAIA/R. GHEVONTIAN/J. L. MESTRE/O. PFERSMANN/A. ROUX/G. SCOFFONI, "Droit constitutionnel" (17^e edn, Dalloz, 2015) 92.

⁴⁸ ΣτΕ (ΟΛ) 2034/2011, σκ. 22.

επαρκώς να προβλεφθούν, ιδίως όταν αυτά δύνανται να επιφέρουν δυσμενείς συνέπειες.⁴⁹

Βέβαια, το γεγονός της έναρξης της προθεσμίας παραγραφής από το χρονικό σημείο κατά το οποίο επέρχεται η λήξη της παρανόμως δημιουργηθείσας κατάστασης και της λήξης της προσβολής του εκάστοτε προστατευόμενου έννομου αγαθού δεν αποτελεί πρωτοτυπία του νόμου σχετικά με την ποινικοποίηση του αδικήματος της νομιμοποίησης εσόδων αλλά συνιστά κοινό στοιχείο όλων των χαρακτηριζόμενων ως διαρκών εγκλημάτων. Ο δικαιολογητικός λόγος θέσπισης της διάστασης αυτής σε σχέση με τα στιγμιαία αδικήματα έγκειται στο γεγονός ότι με την τελείωση του σχετικού διαρκούς αδικήματος και την πλήρωση της ειδικής του υπόστασης η τρώση του έννομου αγαθού που ο δράστης επέφερε με την αρχική πράξη του εξακολουθεί να υφίσταται καθόσον χρόνο ο τελευταίος παραλείπει να άρει την παράνομη κατάσταση που έθεσε με αυτήν. Αν, επομένως, γίνει δεκτή η έναρξη της προθεσμίας παραγραφής από τη στιγμή εκδήλωσης της αρχικής εγκληματικής συμπεριφοράς και ενόσω η προσβολή του αγαθού διαρκεί ακόμη, μπορούμε να οδηγηθούμε σε μια κατάσταση όπου η παραγραφή έχει μεν επέλθει, ωστόσο το έννομο αγαθό που προστατευόταν από τον κανόνα που παραβιάστηκε εξακολουθεί να πλήττεται, χωρίς η άρση της προσβολής του να είναι πλέον αναγκαία, δεδομένου ότι ο δράστης δε θα είναι πλέον δυνατό να διωχθεί ενόψει της εξάλειψης του αξιόποινου της συμπεριφοράς του. Μια τέτοια εκδοχή δε μπορεί σε καμία περίπτωση να γίνει δεκτή όταν το προστατευόμενο από την παραβιαζόμενη διάταξη έννομο αγαθό είναι π.χ. η προσωπική ελευθερία, όπως στην περίπτωση του διαρκούς αδικήματος της παράνομης παρακράτησης (ΠΚ 325). Εν προκειμένω, η εφαρμογή της προεκτεθείσας εκδοχής θα είχε ως συνέπεια, σε περίπτωση που ο δράστης κατόρθωνε να διατηρήσει το θύμα του σε κάθειρξη για περισσότερο από 5 έτη (χρονικό διάστημα κατά το οποίο σύμφωνα με το άρθρο 111 παρ. 3 ΠΚ επέρχεται η παραγραφή των πλημμελημάτων, όπως του υπό εξέταση), να έχει εξασφαλισμένη τόσο την ατιμωρησία του όσο και την επ' άπειρον συντήρηση της παράνομης κατάστασης και της συνακόλουθης προσβολής της ελευθερίας του θύματος.⁵⁰

⁴⁹ ΔΕΚ μειζ. Συνθ. C-158/07, Forster, της 18.11.2008, σκ. 67· Π. ΠΑΡΑΡΑΣ, *Res Publica I: Το κράτος δικαίου, οργάνωση και λειτουργία του συνταγματικού κράτους* (Σάκκου-λας Αθήνα – Θεσσαλονίκη 2014) 23.

⁵⁰ ΑΝΔΡΟΥΛΑΚΗΣ (όπ.π. 17) 182.

Όταν, ωστόσο, το προστατευόμενο έννομο αγαθό δεν παρουσιάζει τέτοιο άμεσο δεσμό με την ανθρώπινη ζωή και την αξία του ανθρώπου, η προστασία των οποίων είναι απόλυτη και δεν επιδέχεται οποιουδήποτε είδους στάθμιση, τότε, λαμβάνοντας υπόψη τις επιταγές των αρχών της ασφάλειας δικαίου και της αναλογικότητας, το προστατευόμενο από το ξέπλυμα βρώμικου χρήματος έννομο αγαθό καθώς και το δικαιολογητικό λόγο θεσπίσεως του θεσμού της παραγραφής, που δεν είναι άλλος από το γεγονός της αλλοίωσης του ποινικού φαινομένου στο χρόνο,⁵¹ θα έπρεπε να γίνει δεκτή η θέσπιση κάποιου ανώτατου χρονικού ορίου, εντός του οποίου θα επερχόταν σε κάθε περίπτωση η παραγραφή του αδικήματος της νομιμοποίησης εσόδων υπό τη μορφή της κτήσης, χρήσης ή κατοχής της εγκληματικής περιουσίας. Πράγματι, παρίσταται εξαιρετικά ανεπιεικές το γεγονός ότι, αν και ο δράστης του αδικήματος της νομιμοποίησης μπορεί απλώς να διατηρεί την κατοχή των περιουσιακών στοιχείων που προέκυψαν από το βασικό αδίκημα, δίχως, μάλιστα, να προβαίνει σε οποιαδήποτε περαιτέρω πράξη που ενδεχομένως να δικαιολογούσε την παράταση της αβεβαιότητας αναφορικά με τη δυνατότητα στέρησης της προσωπικής του ελευθερίας,⁵² να δύναται να του επιβληθεί ποινή στερητική της ελευθερίας,

⁵¹ ΜΑΡΓΑΡΙΤΗΣ σε Λ. ΜΑΡΓΑΡΙΤΗ/Ν. ΠΑΡΑΣΚΕΥΟΠΟΥΛΟΥ (επιμ.), *Ποινολογία, Άρθρα 50-133 ΠΚ* (Ζ' έκδοση, Σάκκουλας Αθήνα – Θεσσαλονίκη 2005) 187.

⁵² Στο σημείο αυτό θα πρέπει να ληφθεί υπόψη και η κριτική που έχει ασκηθεί από τη θεωρία αναφορικά με την ειδική υπόσταση της κτήσης ή κατοχής από το δράστη της παράνομης περιουσίας που προέκυψε από το βασικό αδίκημα σύμφωνα με την οποία αυτή δεν δύναται να οδηγήσει από μόνη της σε πρόσδοση νομιμοφάνειας στα αποκτηθέντα περιουσιακά στοιχεία, βλ. Ν. ΑΝΔΡΟΥΛΑΚΗΣ, «Η ποινική δογματική και η απήχησή της στην πράξη 50 χρόνια μετά (ένα παράδειγμα)» *ΠοινΧρ* 2002, 293. Ωστόσο, σε περίπτωση που η κατοχή συνοδευθεί από οποιαδήποτε πράξη μετατροπής, απόκρυψης ή συγκάλυψης της εγκληματικής προέλευσης της περιουσίας, το έγκλημα του ξεπλύματος θεωρείται ότι τελείται με πλήρωση των ειδικών υποστάσεων της επιδίωξης ή της συγκάλυψης αντίστοιχα (οι οποίες επικρατούν ως ειδικότερες) και το αδίκημα θεωρείται στιγμιαίο. Οδηγούμαστε, λοιπόν, στο άτοπο ο δράστης ο οποίος προβαίνει σε πράξεις που καλύπτουν αποτελεσματικότερα την εγκληματική προέλευση της περιουσίας που προήλθε από το βασικό αδίκημα να μη μπορεί να τιμωρηθεί μετά την πάροδο 15ετίας από την τέλεση της πράξης του, ενώ εκείνος που απλώς έχει κρύψει, για παράδειγμα, τα κλοπιμαία κάτω από το στρώμα του να μπορεί να τιμωρηθεί για όσο χρόνο τα διατηρεί εκεί, ακόμη και αν παρήλθαν 30, 40, ή και 50 χρόνια από τη στιγμή που τα απέκτησε! Η αξιολογική αυτή αντινομία, απότοκο της οποίας είναι η αυστηρότερη τιμώρηση του δράστη στην περίπτωση της απλής κατοχής εγκληματικής περιουσίας σε σχέση με την τιμώρηση σε περίπτωση που προβεί σε πράξεις συγκάλυ-

ακόμη και κάθειρξη ανά περίπτωση, μετά την πάροδο ακόμη και του διπλάσιου χρόνου από εκείνον που προβλέπει ο Ποινικός Κώδικας για την παραγραφή των κακουργημάτων.⁵³ Με βάση τη ρύθμιση του ν. 3691/2008, όπως ισχύει σήμερα, είναι δυνατή η επιβολή ποινής κάθειρξης στο δράστη του αδικήματος της νομιμοποίησης εσόδων ενδεικτικά ακόμη και 50 χρόνια μετά την τέλεση του αδικήματος, δηλαδή την απόκτηση της κατοχής των παράνομων περιουσιακών στοιχείων, εφόσον αυτός είτε εξακολουθεί να διατηρεί την κατοχή αυτή είτε την απώλεσε μεν, αλλά δεν παρήλθε 15ετία ή 20ετία ανά περίπτωση από την απώλεια αυτή. Είναι προφανές ότι μια τέτοια ρύθμιση έρχεται σε ευθεία αντίθεση με την ίδια την έννοια του κράτους δικαίου και με την απορρέουσα από αυτήν αρχή του φιλελεύθερου χαρακτήρα που οφείλει να έχει το ποινικό δίκαιο, ενόψει και του διακυβεύματος που τίθεται με αυτό, δηλαδή της προσωπικής ελευθερίας του δράστη ενός εγκλήματος.

Το ζήτημα της παραβίασης της αρχής της ασφάλειας δικαίου από τη μη θέσπιση ανώτατου χρονικού ορίου συμπλήρωσης του χρόνου παραγραφής σε διαρκείς παραβάσεις αντιμετωπίστηκε πρόσφατα από το Συμβούλιο της Επικρατείας με την απόφαση 1976/2015 του Β' Τμήματος, με αφορμή τη μη πρόβλεψη συγκεκριμένης και εκ των προτέρων καθορισμένης προθεσμίας παραγραφής της δυνατότητας επιβολής κυρώσεων από την Επιτροπή Ανταγωνισμού εξαιτίας παραβίασης των κανόνων του ν. 703/1977 για την προστασία του ελεύθερου ανταγωνισμού και της εύρυθμης λειτουργίας της ελεύθερης αγοράς. Αν και εν προκειμένω η υπόθεση αφορούσε την επιβολή διοικητικών και όχι ποινικών κυρώσεων, ωστόσο ενόψει της ομοιότητας των εκατέρωθεν προστατευόμενων έννομων αγαθών⁵⁴ αλλά και του

ψης ή μεταβίβασης της περιουσίας αυτής, ομοιάζει με την περίπτωση των μη γνήσιων εκ του αποτελέσματος διακρινόμενων αδικημάτων, η καθιέρωση των οποίων ως αυτοτελούς κατηγορίας αδικημάτων επήλθε ακριβώς για να αποσοβήσει το άτοπο όταν ο δράστης του αρχικού αδικήματος έχει δόλο ως προς την επέλευση του βαρύτερου αποτελέσματος να τιμωρείται ηπιότερα σε σχέση με εκείνον ο οποίος είχε απλή αμέλεια ως προς αυτό, ΜΥΛΩΝΟΠΟΥΛΟΣ (όπ.π. 1) 339-340.

⁵³ Δηλαδή της 15ετίας ή της 20ετίας από την τέλεση της πράξης αναλόγως του πλαισίου ποινής που προβλέπεται για την πράξη, άρθρο 111 παρ. 2 ΠΚ.

⁵⁴ Στόχος του ν. 703/1977 (νυν 3959/2011) ήταν η προστασία του ελεύθερου ανταγωνισμού και της εύρυθμης λειτουργίας της εσωτερικής αγοράς ενώ του ν. 3691/2008 αναλόγως είτε η προστασία της σταθερότητας και της φήμης του χρηματοπιστωτικού συστήματος είτε η απονομή της δικαιοσύνης είτε η παρεμπόδιση της περαιτέρω προβολής του έννομου αγαθού που προσεβλήθη με το βασικό αδίκημα.

χαρακτήρα του ξεπλύματος βρώμικου χρήματος ως οικονομικού εγκλήματος, τα συμπεράσματα στα οποία κατέληξε η απόφαση θα μπορούσαν να γίνουν δεκτά και στο πεδίο του ποινικού δικαίου, δεδομένης και της μεγαλύτερης βαρύτητας των ποινών που επισύρει ο ν. 3691/2008.⁵⁵

Στην υπόθεση αυτή το Συμβούλιο της Επικρατείας έκρινε ότι, αν και ο ν. 703/1977 δεν προέβλεπε προθεσμία παραγραφής των παραβάσεων των άρθρων 1 και 2, ωστόσο η αρχή της ασφάλειας δικαίου απαιτεί «η κατάσταση του επιχειρηματία [...] να μη μπορεί να τίθεται επ' αόριστον εν αμφιβόλω [...]. Συνακόλουθα, για τον καταλογισμό παραβάσεων των κανόνων αυτών [των κανόνων του ανταγωνισμού] και περαιτέρω για την επιβολή στον παραβάτη οποιωνδήποτε από τα δυσμενή μέτρα που προσδιορίζονται στο άρθρο 9 παρ. 1 του ν. 703/1977 απαιτείται να εφαρμόζεται προθεσμία παραγραφής, η οποία να ορίζεται εκ των προτέρων και να είναι επαρκώς προβλέψιμη από τον ενδιαφερόμενο επιχειρηματία [...]. Η τοιαύτη παραγραφή πρέπει επίσης να έχει εύλογη διάρκεια, δηλαδή να συνάδει προς την αρχή της αναλογικότητας, ώστε αφενός να επιτρέπει τον αποτελεσματικό έλεγχο της τήρησης των ως άνω κανόνων [...], αφετέρου να μην αφήνει τους επιχειρηματίες έκθετους σε μακρά περίοδο ανασφάλειας δικαίου και στον κίνδυνο να μην είναι πλέον σε θέση, μετά την παρέλευση μακρού χρόνου, να αμυνθούν προσηκόντως έναντι των σχετικών κατηγοριών [...]».

Η εφαρμογή των ανωτέρω συμπερασμάτων του Συμβουλίου της Επικρατείας και στην υπό εξέταση περίπτωση θα είχε ως αποτέλεσμα την υποχρέωση θέσπισης ενός ανώτατου χρονικού ορίου εντός του οποίου θα μπορούσε να κινηθεί η ποινική δίωξη του δράστη της νομιμοποίησης εσόδων με τη μορφή της κατοχής, κτήσης ή χρήσης της παράνομης περιουσίας. Η εύλογη διάρκεια του χρόνου αυτού, μετά την πάροδο του οποίου θα καθίστατο αδύνατη η ποινική δίωξη ή η επιβολή ποινής στο δράστη του αδικήματος αυτού ενόψει της αρχής της ασφάλειας δικαίου, θα προσδιοριζόταν μέσω της στάθμισης αφενός του στόχου προστασίας του - αναλόγως της περίπτωσης- προστατευόμενου έννομου αγαθού, αφετέρου του συμφέροντος του δράστη να είναι σε θέση να γνωρίζει το απώτατο χρονικό σημείο εντός του οποίου είναι δυνατή η επιβολή στο πρόσωπό του στερητικής της ελευθερίας ποινής αποκλειστικά για το γεγονός της παρά-

⁵⁵ Αφενός της κύριας στερητικής της ελευθερίας ποινής που στην πληθώρα των περιπτώσεων αποτελεί κάθετη, αφετέρου των παρεπόμενων, όπως της δυνατότητας επιβολής δήμευσης των στοιχείων του εγκλήματος.

λειψης άρσης από αυτόν μιας παράνομης κατάστασης. Ως ενδείκτης θα μπορούσε να λειτουργήσει στο σημείο αυτό η αντίστοιχη ρύθμιση του δικαίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης και, συγκεκριμένα του Κανονισμού 2988/74 του Συμβουλίου «περί παραγραφής του δικαιώματος διώξεως και εκτελέσεως των αποφάσεων στους τομείς του δικαίου των μεταφορών και του ανταγωνισμού της Ευρωπαϊκής Οικονομικής Κοινότητας»⁵⁶ σχετικά με την προηγουμένως εξετασθείσα περίπτωση της παραβίασης του ενωσιακού νομοθετικού πλαισίου για το δίκαιο του ανταγωνισμού. Στον Κανονισμό αυτό, ως χρόνος έναρξης της παραγραφής του δικαιώματος της Επιτροπής να επιβάλλει κυρώσεις για τις περιπτώσεις διαρκών ή κατ' εξακολούθηση παραβάσεων του δικαίου του ανταγωνισμού ορίζεται μεν ο χρόνος πάυσης της παραβίασης,⁵⁷ ωστόσο στο άρθρο 2 § 1 στοιχ. 3 ορίζεται ότι «η παραγραφή πάντως επέρχεται το αργότερο κατά την ημέρα που λήγει χρονική περίοδος ίση με το διπλάσιο του χρόνου παραγραφής χωρίς η Επιτροπή να έχει επιβάλει πρόστιμο ή ποινή». Το απώτατο αυτό χρονικό όριο στην υπό εξέταση περίπτωση του ξεπλύματος βρώμικου χρήματος με τη μορφή της κατοχής εγκληματικής περιουσίας θα ήταν 30 έτη από το χρονικό σημείο κτήσης της κατοχής (δεδομένου ότι η παραγραφή των κακουρηγημάτων επέρχεται, κατά το άρθρο 111 ΠΚ με την πάροδο 15 ετών από την τέλεση του αδικήματος), χρονικό διάστημα ικανό να επιτύχει τόσο την αποτελεσματική προστασία του έννομου αγαθού του αδικήματος όσο και την ικανοποίηση των ως άνω επιταγών της ασφάλειας δικαίου.

Επιπροσθέτως, ενόψει και του σκοπού που εξυπηρετεί η τυποποίηση του αδικήματος του ξεπλύματος βρώμικου χρήματος υπό τη μορφή της κτήσης, χρήσης ή κατοχής περιουσίας εγκληματικής προέλευσης ως διαρκούς εγκλήματος, που δεν είναι άλλος από τη δυνατότητα της συνακόλουθης επιβολής δήμευσης της περιουσίας αυτής κατά τις προβλέψεις του άρθρου 46 του ν. 3691/2008,⁵⁸ η μη θέσπιση ανώτατου χρονικού σημείου επέ-

⁵⁶ ΕΕ L 319/29.11.1974.

⁵⁷ Άρθρο 1 § 1 Καν. 2988/74.

⁵⁸ Πέραν του βασικού και κοινού σε όλα τα εγκλήματα κατοχής σκοπού του νομοθέτη να εμποδίσει τη χρήση των κατεχόμενων πραγμάτων, παρέχοντας, με τον τρόπο αυτό, προληπτική προστασία στο εκάστοτε προστατευόμενο έννομο αγαθό, ιδίως στις περιπτώσεις των εξαρτημένων αδικημάτων, όπως συμβαίνει στην υπό εξέταση περίπτωση, όπου η συνακόλουθη ποινικοποίηση της κατοχής στοχεύει στην αποτροπή του δράστη από την τέλεση του βασικού αδικήματος, ενόψει της στέρησης της δυνατότητας να προβεί αυτός, σε δεύτερο επίπεδο, στην εκμετάλλευση των προϊόντων του, βλ.

λευσης της παραγραφής θέτει και ζητήματα παραβίασης της θεμελιώδους αρχής του σεβασμού της ανθρώπινης αξίας, κατά το άρθρο 2 § 1 του Συντάγματος. Εν προκειμένω, ο δράστης του αδικήματος της νομιμοποίησης αντιμετωπίζεται ανεπίτρεπτα ως το «εργαλείο»⁵⁹ μέσω του οποίου το Κράτος στοχεύει στην επίτευξη εισπρακτικών σκοπών. Το γεγονός αυτό επιρρωνύεται ιδίως στις περιπτώσεις που το βασικό αδίκημα αφορά σε παραβάσεις της φορολογικής νομοθεσίας⁶⁰ καθώς σήμερα, ενόψει της δημοσιονομικής κρίσης που μαστίζει τη χώρα και της εξαιρετικά επιτακτικής ανάγκης για εξασφάλιση ρευστότητας, οι επιφορτισμένες με την καταστολή της φοροδιαφυγής δημόσιες αρχές προσφεύγουν όλο και συχνότερα στην υποβολή μηνυτήριων αναφορών κατά των υπαίτιων προσώπων, περιλαμβάνοντας σε αυτές και αίτημα δίωξης για ξέπλυμα βρώμικου χρήματος, μια δυνατότητα την οποία απέφευγαν να αξιοποιήσουν έως τώρα.⁶¹

Η θεώρηση του ξεπλύματος βρώμικου χρήματος υπό τη μορφή της κατοχής ως διαρκούς αδικήματος διευκολύνει την επιβολή δήμευσης στα υπό εξέταση παράνομα περιουσιακά στοιχεία, καθώς, εφόσον το αδίκημα θεωρείται ότι εξακολουθεί τελούμενο καθ' όσο χρόνο ο δράστης διατηρεί στην κατοχή του τα στοιχεία αυτά, είναι δυνατή η άσκηση ποινικής δίωξης εναντίον του και η συνακόλουθη διαταγή δήμευσης των περιουσιακών στοιχείων αυτών κατά τα οριζόμενα στην παράγραφο 3 του άρθρου 46 του ν. 3691/2008, σύμφωνα με την οποία «*δήμευση διατάσσεται και όταν [...] η δίωξη που ασκήθηκε έπαυσε οριστικά ή κηρύχθηκε απαράδεκτη*».⁶² Η δυ-

και Γ. ΜΠΟΥΡΜΑ, *Η κατοχή ως αξιόποινη πράξη* (Νομική Βιβλιοθήκη 2015) 364, 370-374.

⁵⁹ ΠΑΡΑΣΚΕΥΟΠΟΥΛΟΣ (όπ.π. 19) 31-32· Θ. ΑΝΤΩΝΙΟΥ, *Ο σεβασμός της αξίας του ανθρώπου ως αρχή και δικαίωμα στο Σύνταγμα του 1975* (Αντ. Ν. Σάκκουλας 2010) 73· Κ. ΧΡΥΣΟΓΟΝΟΣ, *Ατομικά και κοινωνικά δικαιώματα* (Νομική Βιβλιοθήκη 2006) 110· ΣΠΥΡΟΠΟΥΛΟΣ/ΚΟΝΤΙΑΔΗΣ/ΑΝΘΟΠΟΥΛΟΣ/ΓΕΡΑΠΕΤΡΙΤΗΣ (-ΖΙΑΜΟΥ), *Ερμ.Συντ* (2017) αρθ. 2 αρ. 5.

⁶⁰ Για τα φορολογικά αδικήματα που θεωρούνται βασικά αδικήματα βλ. παραπάνω, υποσημ. 23.

⁶¹ ΤΡΙΑΝΤΑΦΥΛΛΟΥ (όπ.π. 23) 721.

⁶² Διάταξη η οποία θέτει ούτως ή άλλως ζητήματα παραβίασης της αρχής της απαγόρευσης της διπλής τιμώρησης του δράστη για το ίδιο αδίκημα και του τεκμηρίου αθωότητας, καθώς η επιβολή δήμευσης είναι δυνατή ακόμη και σε περίπτωση που η ποινική δίωξη που ασκήθηκε έπαυσε οριστικά ή κηρύχθηκε απαράδεκτη. Σε πρόσφατη απόφασή του, μάλιστα, το ΕΔΔΑ καταδίκασε την Ελλάδα για παραβιάσεις που αφορούσαν την εφαρμογή της αρχής *ne bis in idem* και του τεκμηρίου αθωότητας, στο πλαίσιο της επιβολής διοικητικών προστίμων (πολλώ δε μάλλον ποινικών κυρώσεων

νατότητα αυτή κίνησης διαδικασίας δίωξης, η οποία δύναται να οδηγήσει στην επιβολή ποινής στο δράστη για την απλή κατοχή των παράνομων περιουσιακών στοιχείων ακόμη και μετά την πάροδο υπερδιπλάσιου χρόνου από εκείνον που προβλέπεται για την παραγραφή του αντίστοιχου στιγμιαίου αδικήματος, συνιστά ανεπίτρεπτη «εργαλειοποίηση» του προσώπου του δράστη, κατά παράβαση των άρθρων 2 § 1, 5 § 3 και 7 § 2 του Συντάγματος,⁶³ ο οποίος εδώ αντιμετωπίζεται απλώς ως το μέσο δια του οποίου το Κράτος θα έχει τη δυνατότητα να εξασφαλίσει την απόκτηση των περιουσιακών στοιχείων στα οποία αφορούσε το αδίκημα. Η επιβολή ποινής στο δράστη που απλώς διατηρούσε στην κατοχή του τα παρανόμως κτηθέντα περιουσιακά στοιχεία επί χρονικό διάστημα υπερβαίνον κατά πολύ την 15ετία (διάστημα κατά το οποίο θα επερχόταν η παραγραφή του αδικήματος αν αυτό τυποποιούνταν και υπό τη μορφή της κατοχής ως στιγμιαίο αδίκημα κατά το άρθρο 111 ΠΚ) και η συνακόλουθη στέρηση της ελευθερίας του αποτελεί παράπλευρη - και μάλλον θεμιτή κατά το νομοθέτη - απώλεια στο βωμό της εξασφάλισης των προϊόντων στα οποία αφορά η κατοχή αυτή, συνιστώντας ευθεία παράβαση της πρωταρχικής υποχρέωσης με την οποία βαρύνεται η Πολιτεία να σέβεται και να προστατεύει την ανθρώπινη αξία ως καταστατική αρχή της έννομης τάξης.⁶⁴ Εν προκειμένω ο νομοθέτης χρησιμοποιεί την ανθρώπινη ελευθερία ως μοχλό επίτευξης χρηματικών εισροών στα δημόσια ταμεία, με αποτέλεσμα ο άνθρωπος να υποβιβάζεται από υποκείμενο της έννομης τάξης σε απλό μέσο για την επίτευξη δημοσιονομικών σκοπών, οι οποίοι, όμως, ακόμη και υπό την τρέχουσα συγκυρία, δεν αρκούν για να αιτιολογήσουν την αντιμετώπιση αυτή.⁶⁵

στο πλαίσιο ποινικής διαδικασίας που περατώθηκε) σε άτομα που είχαν κατηγορηθεί για λαθρεμπόριο και είχαν παράλληλα αθωωθεί σε διαδικασία ενώπιον των ποινικών δικαστηρίων, Καπετάνιος κλπ. κατά Ελλάδα, της 30.4.2015.

⁶³ ΣτΕ (Ολ.) 250/2008, όπου έγινε δεκτό ότι η επιβολή προσωποκράτησης για χρέη προς το Δημόσιο «πέραν της αντιθέσεως [της] προς τα ως άνω άρθρα 2 παρ. 1 και 5 παρ. 3 του Συντάγματος, αντίκειται επιπλέον και στο άρθρο 7 παρ. 2 του Συντάγματος, κατά την έννοια του οποίου το ανθρώπινο σώμα ουδέποτε δύναται να χρησιμοποιείται ως μέσον για την επίτευξη σκοπού, έστω και δημοσίου συμφέροντος», ΤΝΠ Ισοκράτης.

⁶⁴ ΜΑΝΙΤΑΚΗΣ (οπ.π. 20) 405-406.

⁶⁵ Βλ. και ΣτΕ (Ολ.) 1972/2012, όπου κρίθηκε ότι η διακοπή της παροχής ηλεκτρικού ρεύματος εξαιτίας της μη πληρωμής του ΕΕΤΗΔΕ αντίκειται ευθέως στο άρθρο 2 παρ. 1 του Συντάγματος, διότι «χρησιμοποιεί αγαθό ζωτικής σημασίας για την ανθρώπινη

II. Το «αυτοξέπλυμα» υπό το πρίσμα των αρχών της απορρόφησης και του *ne bis in idem*

Μεταξύ των ρυθμίσεων που έχουν προκαλέσει έντονη θεωρητική και νομολογιακή διχογνωμία, τόσο υπό το ισχύον όσο και υπό το ισχύσαν νομοθετικό καθεστώς, υπάγεται και η ρύθμιση του στοιχείου υπ' αριθμ. ε' του άρθρου 45 ν. 3691/2008, το οποίο αφορά στη δυνατότητα σωρευτικής τιμώρησης και για το έγκλημα του ξεπλύματος βρώμικου χρήματος του δράστη του βασικού αδικήματος, από το οποίο προέκυψαν τα προς νομιμοποίηση έσοδα ή περιουσιακά στοιχεία. Συγκεκριμένα ορίζεται ότι «η ποινική ευθύνη για το βασικό αδίκημα δεν αποκλείει την τιμωρία των υπαιτίων (αυτουργού και συμμετόχων) και για τις πράξεις των στοιχείων α', β' και γ' της παρ. αυτής, εφόσον τα στοιχεία της αντικειμενικής υπόστασης των πράξεων νομιμοποίησης εσόδων από εγκληματικές δραστηριότητες είναι διαφορετικά από εκείνα του βασικού αδικήματος». Σύμφωνα με τη διάταξη αυτή, γίνεται δεκτή η δυνατότητα επιβολής στον αυτουργό του βασικού αδικήματος, από το οποίο προέκυψαν τα εγκληματικά έσοδα, ποινής και για τη συνακόλουθη νομιμοποίηση, με μόνη (αυτονόητη εν πολλοίς)⁶⁶ προϋπόθεση τη διάσταση μεταξύ των στοιχείων που οδηγούν στην πλήρωση της αντικειμενικής υπόστασης των δύο αδικημάτων.

Εν προκειμένω, ο ν. 3691/2008 επαναλαμβάνει ρύθμιση η οποία εισήχθη με τον προγενέστερο ν. 3424/2005 και τροποποίησε την αντίστοιχη διάταξη του ν. 2331/1995⁶⁷ προβλέποντας για πρώτη φορά ρητώς τη σχετική δυνατότητα διπλής τιμώρησης του αυτουργού του βασικού αδικήματος και για

διαβίωση ως μοχλό πίεσης για την εκπλήρωση φορολογικής υποχρέωσης, υποβιβάζοντας έτσι τον άνθρωπο από υποκείμενο της εννόμου τάξεως σε απλό μέσον για την επίτευξη (οσονδήποτε σοβαρών, αδιάφορο) δημόσιων σκοπών».

⁶⁶ Δεδομένου ότι σε κάθε περίπτωση για να νοηθεί το αδίκημα της νομιμοποίησης εσόδων από προηγούμενη εγκληματική δραστηριότητα απαιτείται να προηγηθεί κάποιο άλλο αδίκημα μεταξύ των περιοριστικώς αναφερόμενων στο νόμο, από το οποίο θα προκύψει η προς νομιμοποίηση περιουσία. Το έγκλημα αυτό θα είναι ούτως ή άλλως νομοτυπικά διαφορετικό σε σχέση με το ξέπλυμα που επακολουθεί, με δυνατότητα στοιχειοθέτησής τους μόνο με πραγματική και όχι με κατ' ιδέαν συρροή, ΣΤ. ΠΑΥΛΟΥ, «Ερμηνευτικές προσεγγίσεις του ισχύοντος ν. 3691/2008», σε ΣΤ. ΠΑΥΛΟΥ/Γ. ΔΗΜΗΤΡΑΙΝΑ, *Η νομιμοποίηση εσόδων από εγκληματικές δραστηριότητες στη διαχρονική της διάσταση* (Δίκαιο & Οικονομία Π.Ν. Σάκκουλας 2009) 18.

⁶⁷ Άρθρο 3 ν. 3424/2005, με τίτλο «Τροποποίηση άρθρου 2 του ν. 2331/1995 (ποινές)».

Ξέπλυμα βρώμικου χρήματος, περίπτωση γνωστή και ως «αυτοξέπλυμα». Για την πληρότητα της ανάλυσης, στο σημείο αυτό θα παρατεθεί συνοπτική αναφορά στα βασικά χαρακτηριστικά της ρύθμισης υπό το προγενέστερο νομοθετικό καθεστώς, ώστε να καταστεί αυτή όσο το δυνατόν σαφέστερη και να γίνουν αντιληπτοί οι ήδη από τότε εγειρόμενοι προβληματισμοί συνταγματικής υφής.

i. Η ταυτότητα του δράστη βασικού αδικήματος – Ξεπλύματος: από το ν. 2331/1995 στο ν. 3424/2005

Υπό την αρχική του μορφή, ο ν. 2331/1995 δεν περιελάμβανε ρητή πρόβλεψη αναφορικά με τη δυνατότητα σωρευτικής τιμώρησης του δράστη του βασικού αδικήματος και για τη μεταγενέστερη νομιμοποίηση των περιουσιακών στοιχείων που προέκυψαν από αυτή. Αναφορικά με το ζήτημα αυτό, το οποίο απασχόλησε τόσο τη θεωρία όσο και τη νομολογία έως την επίλυσή του από το ν. 3424/2005 προς την κατεύθυνση της αποδοχής της ύπαρξης σχετικής δυνατότητας, είχαν εκφραστεί περισσότερες απόψεις, οι οποίες, ωστόσο, στην πλειοψηφία τους, τάσσονταν υπέρ του αποκλεισμού της υπαγωγής του δράστη του βασικού αδικήματος στον κυρωτικό κανόνα της νομιμοποίησης εσόδων.⁶⁸

Στη θεωρία, κρατούσα ήταν η άποψη που απέρριπτε τη δυνατότητα τιμώρησης του δράστη του βασικού αδικήματος και για τη μετέπειτα νομιμοποίηση των στοιχείων που προέκυψαν από αυτό⁶⁹ καθώς σε περίπτωση που ο δράστης της πράξεως νομιμοποίησης είναι ταυτόχρονα και δράστης της προηγούμενης εγκληματικής δραστηριότητας, η στοιχειοθέτηση του εγκλήματος του ξεπλύματος βρώμικου χρήματος θεωρείτο ότι αποκλειόταν εξαιτίας του λόγου αυτού και μόνο.⁷⁰ Η άποψη αυτή στηριζόταν σε δύο

⁶⁸ ΤΣΙΡΙΔΗΣ (όπ.π. 7) 68-69· Γ. ΔΗΜΗΤΡΑΙΝΑΣ, «Η ταυτότητα του δράστη του εγκλήματος της νομιμοποίησης εσόδων από εγκληματικές δραστηριότητες: συμβολή στην αντιμετώπιση ειδικότερων ζητημάτων διαχρονικού δικαίου», ΠοινΔικ 1/2009, 71-72.

⁶⁹ ΑΝΔΡΟΥΛΑΚΗΣ (όπ.π. 52) 293· ΣΤ. ΚΑΤΣΙΟΣ, *Ξέπλυμα βρώμικου χρήματος: η γεωπολιτική του διεθνούς χρηματοπιστωτικού συστήματος: το φαινόμενο της νομιμοποίησης εσόδων από εγκληματικές δραστηριότητες* (Σάκκουλας Αθήνα – Θεσσαλονίκη 1998) 281· Γ. ΔΗΜΗΤΡΑΙΝΑΣ, *Ξέπλυμα βρώμικου χρήματος* (Νομική Βιβλιοθήκη 2002) 184· ΣΤ. ΠΑΥΛΟΥ, «Η νομιμοποίηση εσόδων από εγκληματικές ενέργειες (άρθρο 2 ν. 2331/1995) και ιδίως η οριοθέτησή της από την αποδοχή και διάθεση προϊόντων εγκλήματος (άρθρο 394 ΠΚ)», [2000] Υπερ 633, 645· Π. ΠΑΠΑΧΑΡΑΛΑΜΠΟΥΣ, «Παρατηρήσεις στην ΠεντΕφΠειρ 18, 19/2000», ΠοινΔικ 12/2001, 1245.

⁷⁰ ΤΣΙΡΙΔΗΣ (όπ.π. 7) 69.

κεφαλαιώδη δόγματα του ποινικού μας δικαίου· αφενός στο δόγμα του ατιμώρητου της «αυτούπόθαλψης», σύμφωνα με το οποίο δε νοείται και δεν είναι δυνατή η τιμώρηση ενός προσώπου αποκλειστικά στη βάση της από αυτό πρόκλησης της ματαίωσης της ποινικής του δίωξης. Δε μπορεί, δηλαδή, να κατηγορηθεί ένα πρόσωπο επειδή προέβη σε υπόθαλψη του εαυτού του,⁷¹ αφού μια τέτοια εκδοχή έρχεται σε αντίθεση τόσο με το γράμμα του άρθρου 231 ΠΚ που αφορά στην υπόθαλψη εγκληματία, όσο και στην ίδια την αρχή της ενοχής⁷² (*nullum crimen nulla poena sine culpa*)· αφετέρου, στο δόγμα της απαγόρευσης της διπλής τιμώρησης του δράστη, σε συνδυασμό με την αρχή της απορρόφησης, κατά τις απαιτήσεις των οποίων όποιος έχει ήδη τιμωρηθεί για μια πράξη απαγορεύεται να τιμωρηθεί εκ νέου για αυτήν.⁷³

Η προσέγγιση της νομολογίας αναφορικά με το ζήτημα του «αυτοξεπλύματος» υπήρξε εν πολλοίς ταυτόσημη με εκείνη της θεωρίας. Η πλειοψηφία των ημεδαπών δικαστηρίων δεχόταν ότι για τη στοιχειοθέτηση του εγκλήματος της νομιμοποίησης εσόδων από προηγούμενη εγκληματική δραστηριότητα απαιτείτο διάσταση ανάμεσα στο δράστη του βασικού αδικήματος και του συνακόλουθου ξεπλύματος.⁷⁴ Η άποψη αυτή ακολουθήθηκε έως την έκδοση της απόφασης υπ' αριθμ. 1231/2004 του Συμβουλίου του Αρείου Πάγου,⁷⁵ με την οποία επήλθε μεταστροφή της έως τότε πάγιας σχετικής νομολογίας. Με την απόφαση αυτή, ο Άρειος Πάγος (σε Συμβού-

⁷¹ Κατά τα οριζόμενα στο άρθρο 231 ΠΚ, σύμφωνα με το οποίο «όποιος εν γνώσει του ματαιώνει τη δίωξη **άλλου** για κακούργημα ή πλημμέλημα που διέπραξε ή την τέλεση ποινής που του επιβλήθηκε ή του μέτρου ασφαλείας (άρθρα 69-76 και 122) τιμωρείται με φυλάκιση μέχρι τριών ετών».

⁷² Η αρχή της ενοχής συνάγεται εμμέσως από το άρθρο 7 του Συντάγματος, το οποίο προϋποθέτει τη διαπίστωση της ύπαρξης εγκλήματος για τη συνακόλουθη επιβολή ποινής. Η ενοχή αποτελεί, σύμφωνα με το άρθρο 14 του Ποινικού Κώδικα το οποίο ορίζει την έννοια της αξιόποινης πράξης, *conditio sine qua non* για τη στοιχειοθέτηση εγκλήματος, ΠΑΡΑΣΚΕΥΟΠΟΥΛΟΣ (όπ.π. 19) 225. Επιπλέον, η αρχή της ενοχής αποτελεί και λογική συνέπεια του σεβασμού της αξίας του ανθρώπου (Σ 2 § 1) ως έλλογου και συνειδητού όντος, ως ενσυνείδητης και υπεύθυνης προσωπικότητας, ΜΑΝΙΤΑΚΗΣ (όπ.π. 20) 399.

⁷³ ΤΣΙΡΙΔΗΣ (όπ. π. 7) 70.

⁷⁴ Ενδεικτικά βλ. ΣυμβΑΠ 721/2004, ΠοινΔικ 2004, 900 επ.· ΣυμβΑΠ 351/2003, ΠοινΔικ 2004, 526 επ. με παρατηρήσεις ΑΔΑΜΟΥ· ΣυμβΕφΑθ 1270/2003, ΠοινΔικ 2003, 1075 επ.. Υπήρξαν, βέβαια, και αποκλίνουσες αποφάσεις, βλ. ενδεικτικά ΣυμβΠλημΑθ 2912/2004, ΠοινΧρ ΝΕ/2005, 166 επ.· ΣυμβΠλημΘεσ 1526/2001, ΠοινΔικ 2001, 1249 επ.

⁷⁵ ΣυμβΑΠ 1231/2004, ΠοινΔικ 2005, 33 επ.

λιο) έκρινε ότι από τη γραμματική ερμηνεία της υπό κρίση διάταξης του άρθρου 2 του ν. 2331/1995 δε μπορούσε να εξαχθεί το συμπέρασμα ότι η επιβολή τιμωρίας για ξέπλυμα βρώμικου χρήματος αποκλείεται όταν ο αυτουργός των πράξεων της νομιμοποίησης ταυτίζεται με εκείνον των πράξεων του βασικού αδικήματος. Κατά τη διατύπωση του Συμβουλίου «*από την γραμματική διατύπωση της παραπάνω διάταξης του άρθρου 2 παρ. 1 ν. 2331/1995 συνάγεται, ότι αποκλείεται η ταύτιση του ενεργητικού υποκειμένου του βασικού εγκλήματος, από το οποίο προήλθαν τα παράνομα έσοδα, με τον δράστη της νομιμοποίησης, μόνον στην περίπτωση της προς τον σκοπό παροχής συνδρομής σε πρόσωπο, που ενέχεται σε εγκληματική δραστηριότητα, διότι, ομιλών ο νομοθέτης για παροχή συνδρομής σε ενεχόμενο σε εγκληματική δραστηριότητα πρόσωπο, αναφέρεται προφανώς σε τρίτο πρόσωπο, το οποίο είναι και το ενεργητικό υποκείμενο μιας εκ των πράξεων του άρθρου 1 του Ν. 2331/1995 και στην περίπτωση αυτή αποκλείεται η ταύτιση του ενεργητικού υποκειμένου του βασικού εγκλήματος, από το οποίο προήλθαν τα παράνομα έσοδα, με τον υπαίτιο του αδικήματος της νομιμοποίησης. Στις υπόλοιπες περιπτώσεις, εφόσον ο νόμος δεν διακρίνει και δεδομένου ότι χρησιμοποιεί την έκφραση «όποιος», ακολουθεί, ότι ενεργητικό υποκείμενο του εγκλήματος του άρθρου 2 παρ. 1 του Ν. 2331/1995 μπορεί να είναι οποιοσδήποτε, ακόμη και ο υπαίτιος ενός από τα βασικά εγκλήματα και γι' αυτό δεν θα πρέπει να γίνεται συσταλτική ερμηνεία του, αφού έχει θεσπισθεί για την αντιμετώπισή του». Το Συμβούλιο Εφετών, μάλιστα, εν προκειμένω είχε προχωρήσει τη σκέψη αυτή έτι περαιτέρω, δεχόμενο ότι η δυνατότητα σύμπτωσης του δράστη του βασικού αδικήματος και του ξεπλύματος μαύρου χρήματος ενισχύεται και από το γεγονός της πρόβλεψης από το νομοθέτη τιμώρησης για τον τελευταίο σε βαθμό κακουργήματος, δεδομένου ότι σε διαφορετική περίπτωση, ενόψει του ότι μεταξύ των δυνάμενων να αποτελέσουν βασικά αδικήματα περιλαμβάνονται και ορισμένα πλημμελήματα, η τιμώρηση του δράστη για πλημμέλημα δε θα αρκούσε ώστε να «κορεσθεί η ποινική αξίωση της πολιτείας».⁷⁶ Στην ίδια κατεύθυνση κινούνταν και η άποψη που ήθελε τη θέσπιση του «αυτοξεπλύματος» ως έναν τρόπο να στερήσει από το δράστη την απόλαυση των καρπών του αρχικού εγκλήματος που τέλεσε, ώστε, δεδομένης και της σοβαρότητας του αδικήματος του ξεπλύματος «να μη γίνεται*

⁷⁶ ΣυμβΕφΝαυπλίου 121/2003, ΤΝΠ Ισοκράτης.

συσταλτική ερμηνεία των διατάξεων που έχουν θεσπιστεί για την αντιμετώπισή του».⁷⁷

Η ως άνω νομολογιακή εκδοχή υιοθετήθηκε εν συνεχεία ρητά με τροποποίηση που επήλθε σχετικώς από το ν. 3424/2005. Με το άρθρο 3 παρ. 1 στοιχείο δ' του νόμου αυτού, το άρθρο 2 του ν. 2331/1995 διαμορφώθηκε πλέον ως εξής: «η ποινική ευθύνη για το βασικό έγκλημα δεν αποκλείει την τιμωρία του υπαιτίου και για τις πράξεις των ανωτέρω στοιχείων α', β' και γ' της παραγράφου αυτής. Όμως, στις περιπτώσεις αυτές, ο υπαίτιος τιμωρείται και ως αυτουργός ή ως ηθικός αυτουργός των πράξεων των ανωτέρω στοιχείων α', β' και γ' αν η τέλεσή τους από τον ίδιο ή από άλλον εντάσσεται στο συνολικό σχεδιασμό δράσης [...]». Η ευθεία, πλέον, προσέγγιση του νέου τότε νόμου ως προς το σημείο αυτό επέφερε διαφοροποίηση, εν μέρει, σε σχέση με το προγενέστερο καθεστώς ως προς την αντιμετώπιση της υπό εξέταση περίπτωσης του αυτοξεπλύματος. Για τη στοιχειοθέτηση του τελευταίου, πέραν της πλήρωσης όλων των στοιχείων που απαιτούνταν για την πλήρωση της αντικειμενικής υπόστασης του κοινού ξεπλύματος, απαιτείτο, επιπλέον, και η διαπίστωση της συνδρομής ενός επιπλέον στοιχείου, ήτοι της ένταξης της υπό κρίση πράξης νομιμοποίησης σε ένα «συνολικό σχεδιασμό» του δράστη.

Ο συνολικός σχεδιασμός, κατά τη νομολογία, αποτελούσε ένα νέο, πρόσθετο στοιχείο της αντικειμενικής υπόστασης, το οποίο συνέδεε την προηγούμενη εγκληματική δραστηριότητα με τη νομιμοποίηση κατά τρόπο ώστε εν τέλει να παράγεται ένα προφανές (οιονεί) σύνθετο έγκλημα.⁷⁸ Ως τέτοιος σχεδιασμός θεωρείτο εκείνος που συνιστούσε έκφραση μιας δεδομένης, εμπειρικά εκδηλούμενης συμπεριφοράς, η οποία αναδείκνυε την τέλεση των δύο εγκλημάτων, βασικού και μετέπειτα νομιμοποίησης, από το δράστη ως προσχεδιασμένων και ενταγμένων σε ένα γενικότερο εγκληματικό σχέδιο δράσης του τελευταίου.⁷⁹ Η μη διαπίστωση της συνδρομής του στοιχείου αυτού οδηγεί σε αδυναμία σωρευτικής τιμώρησης του αυτουργού του βασικού αδικήματος και για ξέπλυμα βρώμικου χρήματος, καθώς στην περίπτωση αυτή, θα εξέλιπε ένα στοιχείο της αντικειμενικής υπόστα-

⁷⁷ ΣυμβΠλημΘεσ 51/2000, με παρατηρήσεις ΣΥΜΕΩΝΙΔΟΥ – ΚΑΣΤΑΝΙΔΟΥ, ΠοινΔικ 3/2002, 289.

⁷⁸ ΣυμβΠλημΑθ 3133/2007, ΠοινΧρ ΝΗ/2008, 262.

⁷⁹ ΣΤ. ΠΑΥΛΟΥ, «Νομιμοποίηση εσόδων από εγκληματικές δραστηριότητες. Από το Ν. 2331/1995 στο Ν. 3424/2005: η εξέλιξη και γιγάντωση μιας δογματικής και κυρωτικής εκτροπής», ΠοινΧρ ΝΣΤ'/2006 342, 348.

σης, με αποτέλεσμα «αυτοξέπλυμα» να μη μπορεί να στοιχειοθετηθεί. Σε κάθε περίπτωση, εξακολουθούσε να είναι αναγκαία η διαπίστωση αφενός της προέλευσης των περιουσιακών στοιχείων, στα οποία αφορούσε η νομιμοποίηση, από προηγούμενη εγκληματική δραστηριότητα μεταξύ εκείνων που περιλαμβάνονταν στο άρθρο 1 στοιχ. α' του ν. 2331/1995 ενώ οι πράξεις νομιμοποίησης έπρεπε να είναι διακριτές από την πράξη ή την παράλειψη, με τις οποίες πραγματώθηκε η αντικειμενική υπόσταση του βασικού αδικήματος. Αν οι πράξεις αυτές αποτελούσαν απλώς τμήμα ή την ουσιαστική αποπεράτωση του βασικού αδικήματος, δε θα μπορούσε να γίνει καν λόγος για ξέπλυμα, καθώς δε θα υφίσταντο αυτοτελείς πράξεις νομιμοποίησης.⁸⁰

ii. Η ρύθμιση του «αυτοξέπλυματος» στο ν. 3691/2008

Τη ρύθμιση του άρθρου 3 του ν. 3424/2005 επανέλαβε και ο νόμος 3691/2008 και μάλιστα παραλλαγμένη κατά τρόπο ώστε, πλέον, αυτή να καθίσταται έτι αυστηρότερη. Συγκεκριμένα, στο άρθρο 45 παρ. 1 στοιχείο δ' του νόμου ορίζεται ότι «η ποινική ευθύνη για το βασικό αδίκημα δεν αποκλείει την τιμωρία των υπαίτιων (αυτουργού και συμμετόχων) για τις πράξεις των στοιχείων α', β' και γ' της παρ. αυτής, εφόσον τα στοιχεία της αντικειμενικής υπόστασης των πράξεων νομιμοποίησης εσόδων από εγκληματικές δραστηριότητες είναι διαφορετικά από εκείνα του βασικού αδικήματος». Η νέα ρύθμιση καταργεί την απαίτηση της ένταξης των πράξεων του δράστη, τόσο εκείνων που συνιστούν το βασικό αδίκημα όσο και των συνακόλουθων πράξεων νομιμοποίησης, σε έναν συνολικό σχεδιασμό, αρκούμενη, τώρα, μόνο στο αυτονόητο, τη διάσταση μεταξύ των στοιχείων που πληρούν τις δύο αντικειμενικές υποστάσεις. Εξ αυτού του λόγου προκύπτει ότι η νέα αυτή διάταξη είναι αυστηρότερη από την προηγούμενη, καθώς πλέον η αντικειμενική υπόσταση του «αυτοξέπλυματος» πληρούται ευχερέστερα, δίχως την επιπλέον απαίτηση διαπίστωσης του στοιχείου του «συνολικού σχεδιασμού».

Αν και η ρύθμιση του ν. 3691/2008 ουσιαστικά ακολουθεί την προγενέστερη που είχε τεθεί με το ν. 3424/2005, ήδη η αρχική αυτή πρόβλεψη της είχε δεχθεί οξεία κριτική. Μεταξύ των βασικών επικρίσεων των θεωρητι-

⁸⁰ ΔΗΜΗΤΡΑΙΝΑΣ, ΠοινΔικ 2009, 75· Χρ. ΑΡΓΥΡΟΠΟΥΛΟΣ, «Η δίκαιη ποινή ως πολιτιστικό κεκτημένο», σε Ένωση Ελλήνων Ποινικολόγων, *Ξέπλυμα βρώμικου χρήματος «καθαρή» ή ελεύθερη κοινωνία;* (Αντ. Ν. Σάκκουλας Αθήνα-Κομοτηνή 2007) 34-35.

κών⁸¹ αλλά και της νομολογίας⁸² ήταν το γεγονός ότι η ρύθμιση αυτή δεν αποτελούσε υλοποίηση κάποιας επιταγής του αντίστοιχου διεθνούς ή ευρωπαϊκού δευτερογενούς δικαίου ή ακόμη και των συστάσεων της FATF (Financial Action Task Force)⁸³ αλλά πρωτοβουλία του ημεδαπού νομοθέτη, ο οποίος, στο σημείο αυτό, διέθετε δυνατότητα επιλογής της θέσπισης ή όχι αντίστοιχης πρόβλεψης.⁸⁴ Στο ίδιο το κείμενο της FATF, μάλιστα, στην οποία γίνεται ρητή επίκληση από την αιτιολογική έκθεση τόσο του ν. 3424/2005 όσο και του νεότερου ν. 3691/2008, η προσέγγιση του ζητήματος της τιμώρησης του «αυτοξεπλύματος» θεωρείται ως ένα από τα βασικότερα πιθανά σημεία διάστασης μεταξύ των εθνικών νομοθεσιών.⁸⁵ Ιδιαίτερα προβληματική παρίσταται, στο σημείο αυτό, και η συγκεκριμένη αιτιολόγηση της προσθήκης της διάταξης αυτής, όπως παρατίθεται στην αιτιολογική έκθεση του ν. 3424/2005, όπου γίνεται επίκληση του χαμηλού αριθμού καταδικαστικών αποφάσεων που έχει να επιδείξει η Ελλάδα στον τομέα του ξεπλύματος βρώμικου χρήματος. Συγκεκριμένα, βασικό επιχείρημα του

⁸¹ ΔΗΜΗΤΡΑΙΝΑΣ, ΠοινΔικ 2009, 73· ΤΣΙΡΙΔΗΣ (όπ.π. 7) 75-76.

⁸² Ενδεικτικά ΣυμβΑΠ 402/2004, ΠοινΛογ 2004, 525· ΣυμβΠλημΑθ 2912/2004, ΠοινΧρ ΝΕ/2005, 166 αλλά και παλαιότερες αποφάσεις, ΣυμβΠλημΘεσ 1526/2001, ΠοινΔικ 2001, 1249.

⁸³ Δεδομένου ότι οι συστάσεις της FATF δεν αποτελούν παρά μιας μορφής soft law πρόκειται, δηλαδή, για μη δεσμευτικές διακηρύξεις κυβερνητικής στοχοθεσίας, βλ. ΕΜ. ΡΟΥΚΟΥΝΑ, *Δημόσιο Διεθνές Δίκαιο* (Νομική Βιβλιοθήκη 2012) 172-175. Για περισσότερες πληροφορίες αναφορικά με τη δράση και τις δραστηριότητες της FATF, βλ. <http://www.fatf-gafi.org>.

⁸⁴ Το κείμενο της FATF στο ερμηνευτικό σημείωμα της Σύστασης υπ' αριθμ. 33 (Interpretive note to recommendation 33) προβλέπει τα εξής: "Subject to principles of domestic law, countries should endeavor to ensure that differences in the national definitions of the money laundering offences – e.g., different standards concerning the intentional element of infraction, differences in the predicate offences, *differences with regard to charging the perpetrator of the underlying offence with money laundering*– do not affect the ability or willingness of countries to provide each other with mutual legal assistance".

⁸⁵ Ως τέτοια θεωρούνταν, επιπλέον, η πρόβλεψη αναφορικά με το στοιχείο της γνώσης του δράστη καθώς και η ενδεχόμενη διάσταση ως προς τον κατάλογο των βασικών αδικημάτων, Γ. ΔΗΜΗΤΡΑΙΝΑΣ, «Η ταυτότητα του δράστη του εγκλήματος της νομιμοποίησης εσόδων από εγκληματικές δραστηριότητες: συμβολή στην αντιμετώπιση ειδικότερων ζητημάτων διαχρονικού δικαίου» ΠοινΔικ 1/2009 71, 73-74· Ο ΙΔΙΟΣ, «Η διεύρυνση (;) της έννοιας της βασικής εγκληματικής πράξης στο έγκλημα της νομιμοποίησης εσόδων από εγκληματικές δραστηριότητες», ΠοινΧρ 2006, 351.

νομοθέτη εν προκειμένω συνιστά το γεγονός της έλλειψης στη χώρα μας δικτύων και εταιριών που συστηματικά και οργανωμένα «ξεπλένουν» το χρήμα άλλων προσώπων, με αποτέλεσμα στην πληθώρα των περιπτώσεων να είναι ο ίδιος ο δράστης ή μέλη του στενού οικογενειακού του περιβάλλοντος εκείνοι που προβαίνουν στις μεταγενέστερες πράξεις νομιμοποίησης της παρανόμως προκύψασας περιουσίας. Για το λόγο αυτό, θεωρήθηκε ότι η υιοθέτηση της θετικής εκδοχής αναφορικά με τη δυνατότητα στοιχειοθέτησης ξεπλύματος μαύρου χρήματος από τον αυτουργό του βασικού αδικήματος «θα βελτίωνε σημαντικά την αντεγκληματική πολιτική μας στον τομέα αυτό, που δεν μπορεί να χαρακτηριστεί ιδιαίτερα αποτελεσματική, με τα διεθνή κριτήρια, ως προς το θέμα των ελάχιστων καταδικαστικών αποφάσεων».⁸⁶ Σκοπός, δηλαδή, της νομοθετικής αυτής μεταβολής δεν ήταν άλλος από την επίτευξη μεγαλύτερου αριθμού καταδικών αναφορικά με το αδίκημα του ξεπλύματος, γεγονός, ωστόσο που δε θα λάμβανε χώρα μέσω της βελτίωσης των μεθόδων πρόληψης και καταστολής του εγκλήματος αυτού αλλά μέσω της διεύρυνσης των περιπτώσεων που υπάγονται στην οικεία απαγόρευση. Ήδη από το γεγονός αυτό ανακύπτουν ζητήματα παρβίασης της αρχής της αναλογικότητας και, συνακόλουθα, του φιλελευθέρου χαρακτήρα που οφείλει να έχει το ποινικό δίκαιο, καθώς δεν υφίσταται εν προκειμένω επαρκής αιτιολογία της θέσπισης μιας τόσο αυστηρής και παρεμβατικής στην προσωπική αλλά και οικονομική ελευθερία των πολιτών διάταξης, η οποία να εξηγεί και συνακόλουθα να «νομιμοποιεί» την επέμβαση του νομοθέτη και να καθιστά, σε δεύτερο επίπεδο, δυνατό τον έλεγχο του αν η υπό εξέταση προσβολή ήταν αναγκαία και ανάλογη της προσβολής του έννομου αγαθού που η θεσπισθείσα διάταξη στοχεύει να αποτρέψει.⁸⁷ Με τον τρόπο αυτό ο πολίτης μετατρέπεται αναπόφευκτα σε «εργαλείο» εξυπηρέτησης του σκοπού του νομοθέτη, ο οποίος εν προκειμένω συνίσταται στην αριθμητική βελτίωση του ποσοστού καταδικών για το αδίκημα της νομιμοποίησης παράνομων εσόδων, κατά παράβαση τόσο του άρθρου 7 § 2 του Συντάγματος, που απαγορεύει οποιαδήποτε προσβολή της ανθρώπινης αξιοπρέπειας προκύπτει από τη διαδικασία επιβολής ποινικής καταστολής, όσο και του άρθρου 2 § 1 του Συντάγματος,

⁸⁶ Βλ. Αιτιολογική Έκθεση ν. 3424/2005, άρθρο 3.

⁸⁷ ΜΑΝΩΛΕΔΑΚΗΣ σε ΚΑΣΙΜΑΤΗ/ΜΑΥΡΙΑ (όπ.π. 32) 42-43.

του οποίου αποτελεί ειδικότερη έκφραση και αφορά στο σεβασμό και την προστασία της αξίας του ανθρώπου εν γένει.⁸⁸

Η προβληματικότητα της ρύθμισης που αφορά στο «αυτοξέπλυμα» είναι ακόμη πιο πρόδηλη όσον αφορά μια από τις ειδικότερες εκφάνσεις του αδικήματος του ξεπλύματος βρώμικου χρήματος, ήτοι την ειδική υπόσταση της κτήσης ή κατοχής της προερχόμενης από προηγούμενη εγκληματική δραστηριότητα περιουσίας. Όπως αναλύθηκε και ανωτέρω, για ξέπλυμα μαύρου χρήματος τιμωρείται και όποιος «αποκτά, κατέχει, διαχειρίζεται ή χρησιμοποιεί περιουσία, εν γνώσει κατά το χρόνο της κτήσης του γεγονότος ότι η περιουσία προέρχεται από εγκληματικές δραστηριότητες ή από πράξη συμμετοχής σε τέτοιες δραστηριότητες».⁸⁹ Μεταξύ των βασικών ζητημάτων που ανακύπτουν στην περίπτωση αυτή είναι αν μπορεί να τιμωρηθεί σωρευτικά και για ξέπλυμα ο δράστης του βασικού αδικήματος, όταν οι μεταγενέστερες πράξεις νομιμοποίησης συνίστανται στην απλή κατοχή ή χρήση των περιουσιακών στοιχείων που προέκυψαν από το βασικό έγκλημα, ενόψει του γεγονότος ότι, στις περισσότερες περιπτώσεις, οι πράξεις αυτές δε συνιστούν παρά την ουσιαστική αποπεράτωση του βασικού αδικήματος. Το πρόβλημα αυτό μπορεί να καταστεί ευχερέστερα κατανοητό αν ως υπόθεση εργασίας χρησιμοποιηθεί εδώ η περίπτωση κατά την οποία το βασικό αδίκημα από το οποίο προέκυψε η προς νομιμοποίηση περιουσία αποτελεί η κλοπή ιδιαίτερα μεγάλης αξίας.

Όπως ορίζεται στο άρθρο 372 παρ.1 ΠΚ, «*όποιος αφαιρεί ξένο (ολικά ή μερικά) κινητό πράγμα από την κατοχή άλλου με σκοπό να το ιδιοποιηθεί παράνομα, τιμωρείται με φυλάκιση τουλάχιστον 3 μηνών· και αν το αντικείμενο είναι ιδιαίτερα μεγάλης αξίας με φυλάκιση τουλάχιστον 2 ετών*». Το έγκλημα της κλοπής τυποποιείται στο νόμο ως έγκλημα σκοπού, καθώς η στοιχειοθέτησή του απαιτεί τη συνδρομή και ενός υποκειμενικού στοιχείου του αδίκου, το οποίο εν προκειμένω είναι ο σκοπός παράνομης ιδιοποίησης⁹⁰ του αντικειμένου της κλοπής.⁹¹ Όπως συμβαίνει σε κάθε έγκλημα

⁸⁸ ΠΑΡΑΣΚΕΥΟΠΟΥΛΟΣ (όπ.π. 19) 31-32· ΑΝΤΩΝΙΟΥ (όπ.π. 59) 73· ΧΡΥΣΟΓΟΝΟΣ (όπ.π. 59) 110.

⁸⁹ Άρθρο 2 παρ. 2 στοιχ. γ' ν. 3691/2008.

⁹⁰ Ως τέτοιος νοείται ο σκοπός του δράστη να ενσωματώσει το πράγμα στην περιουσία του, έστω πρόσκαιρα, αποδεχόμενος, παράλληλα, οριστικό αποκλεισμό του κυρίου από αυτό, Χρ. ΜΥΛΩΝΟΠΟΥΛΟΣ, *Ποινικό Δίκαιο, Ειδικό Μέρος. Τα εγκλήματα κατά της ιδιοκτησίας και της περιουσίας* (Δίκαιο & Οικονομία Π.Ν. Σάκκουλας 2005) 60.

⁹¹ *Ibid* 60-61.

σκοπού, έτσι και στην υπό εξέταση περίπτωση, για να θεωρηθεί το έγκλημα τετελεσμένο και να τιμωρηθεί ο δράστης για κλοπή δεν απαιτείται πραγματοποίηση του σκοπού αυτού, απλά η διαπίστωση της συνδρομής του κατά το χρόνο τέλεσης της πράξης. Αν η ιδιοποίηση αυτή πραγματοποιηθεί, όντως, στη συνέχεια, τότε ναι μεν αυτή θα πληροί την ειδική υπόσταση του αδικήματος της υπεξαίρεσης,⁹² ωστόσο ως προς το δράστη του αρχικού αδικήματος της κλοπής θα συνιστά αυτή συντιμωρητή ύστερη πράξη (φαινόμενη πραγματική συρροή), με αποτέλεσμα να μην τιμωρείται αυτός σωρευτικώς και για τις δύο, καθώς η υπεξαίρεση θεωρείται ότι συνιστά την ουσιαστική αποπεράτωση της αρχικής του πράξης.⁹³

Αν, ωστόσο, ο δράστης του αδικήματος της κλοπής, η οποία αφορά σε αντικείμενο ιδιαίτερα μεγάλης αξίας,⁹⁴ απλώς διατηρεί, εν συνεχεία, στην κατοχή του το αντικείμενο αυτό, έχει γίνει δεκτό⁹⁵ ότι μπορεί να τιμωρηθεί και για νομιμοποίηση εσόδων προερχόμενων από εγκληματική δραστηριότητα, συνιστάμενη αποκλειστικά στην απόκτηση και κατοχή περιουσίας που προήλθε από την προηγούμενη εγκληματική δραστηριότητα που του αποδίδεται. Η παραδοχή αυτή έρχεται σε ευθεία αντίθεση με την ισχύουσα στο ποινικό δίκαιο αρχή της απορρόφησης και συνακόλουθα με το δόγμα της απαγόρευσης της διπλής τιμώρησης για την ίδια πράξη, του οποίου αποτελεί απόρροια.⁹⁶ Σύμφωνα με την αρχή της απορρόφησης (*lex consumens derogat legi consumptae*), η οποία διέπει όλες τις περιπτώσεις φαινόμενης συρροής, σε περιπτώσεις εγκλημάτων με στάδιο ουσιαστικής αποπεράτωσης θεωρείται ότι τυχόν πρότερες ή, όπως εδώ, επιγενόμενες της τέλεσης του αρχικού αδικήματος πράξεις (καλούμενες συντιμωρητές πρότερες ή ύστερες πράξεις αντίστοιχα) δεν τιμωρούνται αυτοτελώς σε σχέση με το αδίκημα που ακολούθησε ή προηγήθηκε της τέλεσής τους εφόσον

⁹² Άρθρο 375 ΠΚ.

⁹³ ΜΥΛΩΝΟΠΟΥΛΟΣ (όπ.π. 90) 89.

⁹⁴ Δεδομένου ότι για να ανήκει στα δυνάμενα να αποτελέσουν βασικά αδικήματα, θα πρέπει να υπαχθεί στη γενική ρήτρα του στοιχείου ιη' του ν. 3691/2008 και, επομένως, να απειλείται κατά αυτής στερητική της ελευθερίας ποινή τουλάχιστον 6 μηνών, στοιχείο το οποίο συντρέχει μόνο για αυτή τη μορφή κλοπής (ΠΚ 372 παρ. 1).

⁹⁵ Ενδεικτικά ΣυμβΕφΑθ 329/2008 και ΣυμβΠλημΑθ 1466/2008. Οι αποφάσεις αυτές δεν αφορούσαν, βέβαια, σε κλοπή ως βασικό αδίκημα, ωστόσο και με αυτές ετέθη το ίδιο ζήτημα περί του αν ο δράστης του βασικού αδικήματος μπορεί εν συνεχεία να τιμωρηθεί και για νομιμοποίηση εσόδων που προέκυψαν από αυτό, συνιστάμενη στην απόκτηση, κατοχή και χρήση της υπό κρίση περιουσίας.

⁹⁶ ΑΝΔΡΟΥΛΑΚΗΣ (όπ.π. 52) 293-294. ΚΑΜΠΕΡΟΥ – ΝΤΑΛΤΑ (όπ.π. 22) 156-157.

αφορούν στο ίδιο υλικό αντικείμενο, ενώ αν πρόκειται για συντιμωρητές ύστερες πράξεις απαιτείται επιπλέον να πλήττουν και το ίδιο έννομο αγαθό και να μην υπερβαίνουν τα όρια προσβολής του τελευταίου, όπως αυτά διαμορφώθηκαν από το αρχικό έγκλημα.⁹⁷ Στην προπαρατεθείσα υπόθεση εργασίας, όπου ο δράστης του βασικού αδικήματος της κλοπής ιδιαίτερα μεγάλης αξίας απλώς διατηρεί στην κατοχή του το αντικείμενο που προέκυψε από αυτήν, μη προβαίνοντας σε περαιτέρω ενέργειες πρόσδοσης νομιμοφάνειας, ως προσβαλλόμενο έννομο αγαθό δε μπορεί παρά να θεωρηθεί εκείνο που επλήγη ήδη με το βασικό αδίκημα, εν προκειμένω δηλαδή η ιδιοκτησία του θύματος της κλοπής. Στο βαθμό που, σύμφωνα με τη ρύθμιση του άρθρου 45 του ν. 3691/2008, ο δράστης της κλοπής μπορεί να τιμωρηθεί εκ νέου, ενδεχομένως και βαρύτερα, έστω και σε πλημμεληματικό μόνο βαθμό βάσει της περ. στ' της παρ. 1 του άρθρου αυτού, για μια πράξη που δεν αποτελεί τίποτα περισσότερο ή επιπλέον αξιόμημπο παρά τη σταθεροποίηση των αποτελεσμάτων της κλοπής που τέλεσε αρχικώς, η σχετική πρόβλεψη αντίκειται στην αρχή της απορρόφησης καθιστώντας εν προκειμένω πρόδηλη την ύπαρξη αξιολογικής αντινομίας και τη συνακόλουθη αστοχία του νομοθέτη κατά τη θέσπισή της. Κατά τη διατύπωση μάλιστα του Ανδρουλάκη, «[...] όλοι οι δράστες τέτοιων εγκλημάτων [εγκλημάτων που από τη φύση τους συνεπάγονται την απόκτηση κάποιου οφέλους από την τέλεσή τους], από τον κλέφτη, τον απατεώνα και τον δωρολήπτη υπάλληλο μέχρι τον έμπορο ναρκωτικών, τιμωρούνται σύμφωνα με τις οικείες διατάξεις και για το λόγο ότι έκαναν ό,τι έκαναν προκειμένου να αποκομίσουν/εισπράξουν το περί ου πρόκειται αθέμιτο όφελος. Το να τους ξανατιμωρήσουμε, και μάλιστα βαρύτερα, για το λόγο ότι το ... εισέπραξαν, κάτι που απαρχής βρισκόταν μέσα στα προβλεπόμενα από τον οικείο νόμο όρια της αξιοποίησης δράσης τους, είναι εντελώς απαράδεκτο. [...]. Η συγκάλυψη αυτή δεν είναι καθεαυτήν τίποτε περισσότερο από μια ατιμώρητη αυτούπόθαλψη!».⁹⁸

Επιπλέον, σύμφωνα με το δόγμα του *ne bis in idem* όποιος έχει ήδη τιμωρηθεί για μια πράξη απαγορεύεται απολύτως να τιμωρηθεί εκ νέου για αυτήν. Η αρχή της απαγόρευσης της διπλής δίωξης (*nemo bis vexari pro una et eadem causa*) ή του διπλού κολασμού (*nemo debet bis pro uno*

⁹⁷ Ν. ΑΝΔΡΟΥΛΑΚΗΣ, *Ποινικό Δίκαιο, Γενικό Μέρος* (τ. ΙΙΙ, Δίκαιο & Οικονομία Π. Ν. Σάκκουλας 2008) 65-66· Α. ΧΑΡΑΛΑΜΠΙΑΚΗΣ, *Σύνοψη Ποινικού Δικαίου, Γενικό Μέρος ΙΙ: Η ποινή* (Δίκαιο & Οικονομία Π. Ν. Σάκκουλας 2012) 311.

⁹⁸ ΑΝΔΡΟΥΛΑΚΗΣ (όπ.π. 97) 68-69.

delicto) του δράστη για την ίδια πράξη, δεν κατοχυρώνεται ρητά στο Σύνταγμα, όπως συμβαίνει με ορισμένα ξένα Συντάγματα,⁹⁹ υφίσταται, όμως, σχετική πρόβλεψη στο άρθρο 4 παρ. 1 του 7^{ου} Πρωτοκόλλου της ΕΣΔΑ,¹⁰⁰ στο Διεθνές Σύμφωνο Ατομικών και Πολιτικών Δικαιωμάτων (άρθρο 14 παρ. 7) καθώς και στο Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης (άρθρο 50).¹⁰¹ Η έλλειψη ρητής σχετικής διάταξης εντός του Συντάγματος, ωστόσο, δεν επηρεάζει τη δυνατότητα συναγωγής της αρχής αυτή από το άρθρο 7 παρ. 1 και την αρχή της νομιμότητας.¹⁰² Στο δόγμα του *ne bis in idem* στηρίζεται η κατασκευή της φαινόμενης πραγματικής συρροής και η προκύπτουσα από αυτήν μη επιβολή αυτοτελούς ποινής για τις συντιμωρητές πρότερες ή, όπως εδώ, ύστερες πράξεις στις οποίες προβαίνει ο δράστης του αρχικού/βασικού αδικήματος. Δε νοείται, λοιπόν, ο κλέφτης, στον οποίο έχει ήδη επιβληθεί ή δύναται να επιβληθεί ποινή για το βασικό αδίκημα, να τιμωρείται εκ νέου για τη «*φυσιολογική και προβλεπόμενη συνέχεια της πράξης του*».¹⁰³ Η απλή κτήση ή κατοχή του παρανόμως προκύψαντος περιουσιακού στοιχείου, στην περίπτωση αυτή, δε θέτει κάποιο επιπρόσθετο και αυτοτελές άδικο αλλά καλύπτεται από την απαξία του βασικού αδικήματος (τουλάχιστον σε όσες περιπτώσεις δε μπορεί να θεωρηθεί ότι η υπό κρίση πράξη μπορεί να υπαχθεί και σε κάποια άλλη μορφή αντικειμενικής υπόστασης, όπως για παράδειγμα στην υπόσταση της μετατροπής ή της συγκάλυψης). Η αποδοχή μιας τέτοιας εκδοχής θα είχε ως αποτέλεσμα να θεωρείται ότι κάθε περίπτωση αδικήματος από το οποίο ο δράστης αποκόμισε κάποιο περιουσιακό στοιχείο, την κατοχή του οποίου διατηρεί, συνιστά εν ταυτώ και πράξη νομιμοποίησης εσόδων, υπό

⁹⁹ Για παράδειγμα ρητή κατοχύρωση υπάρχει στο Θεμελιώδη Νόμο της Βόννης (άρθρο 103 παρ. 3) όπως και στο πορτογαλικό Σύνταγμα (άρθρο 29 παρ. 5).

¹⁰⁰ Το οποίο ορίζει ότι «*κανένας δε μπορεί να διωχθεί ή να καταδικαστεί ποινικά από τα δικαστήρια του ίδιου κράτους, για μια παράβαση για την οποία ήδη αθωώθηκε ή καταδικάστηκε με αμετάκλητη απόφαση σύμφωνα με το νόμο και την ποινική δικονομία του κράτους αυτού*».

¹⁰¹ Δ. ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΠΟΥΛΟΥ, «Η αρχή *ne bis in idem* στη διελκυστίδα της νομολογίας των ευρωπαϊκών δικαστηρίων: Παρατηρήσεις στην απόφ. C-617/10, της 26.2.2013», ΘΠΔΔ 2/2013, 186. Σχετική πρόβλεψη εμπεριεχόταν και στο σχέδιο Συνταγματικής Συνθήκης της Ευρωπαϊκής Ένωσης (άρθρο II-110), η οποία, ωστόσο, δεν ευδοχώθηκε, Μ. ΚΑΪΑΦΑ – ΓΚΜΠΑΝΤΙ, *Το ποινικό δίκαιο μεταξύ προστασίας των έννομων αγαθών και ελευθερίας των πολιτών* (Σάκκουλας Αθήνα – Θεσσαλονίκη 2005) 332.

¹⁰² ΔΑΓΤΟΓΛΟΥ (όπ.π. 34) 337.

¹⁰³ ΑΝΔΡΟΥΛΑΚΗΣ (όπ.π. 52) 294.

τη μορφή ακριβώς της «κτήσης» και «κατοχής» περιουσίας εν γνώσει, κατά το χρόνο της κτήσης, της προέλευσής της από προηγούμενο έγκλημα, το οποίο μπορεί, υπό τις προϋποθέσεις που τίθενται από το ν. 3691/2008, να θεωρηθεί «βασικό». Η άποψη αυτή ενισχύεται και από το γεγονός της απαίτησης, για τη στοιχειοθέτηση του αδικήματος της νομιμοποίησης εσόδων, να διαπιστώνεται σε κάθε περίπτωση και η συνδρομή στο πρόσωπο του δράστη του σκοπού συγκάλυψης της εγκληματικής προέλευσης της περιουσίας που προέκυψε από το βασικό αδίκημα, στοιχείο που δε φαίνεται εν προκειμένω να συντρέχει, καθώς μόνη η κατοχή της περιουσίας αυτής δε συγκαλύπτει την αληθινή προέλευση αλλά απλώς διατηρεί την ήδη υφιστάμενη παράνομη κατάσταση που προκλήθηκε από την αφαίρεση.¹⁰⁴

Αντί επιλόγου: Δικαιοπολιτικά

Στόχος της μελέτης αυτής ήταν να παρουσιαστούν ορισμένες από τις συνταγματικές αστοχίες των ρυθμίσεων του ν. 3691/2008 αναφορικά με την πρόληψη και καταστολή της νομιμοποίησης εσόδων από προηγούμενη εγκληματική δραστηριότητα. Ουσιαστικά, τόσο υπό το προγενέστερο νομοθετικό καθεστώς όσο και υπό το ισχύον, πρόκειται για μια ρύθμιση ιδιαίτερα - και εν πολλοίς αδικαιολόγητα - επαχθή, η οποία βρίσκεται στο μεταίχμιο δικαίου και πολιτικής, ενόψει τόσο των επιμέρους χαρακτηριστικών της όσο και των επιδιωκόμενων με αυτήν στόχων. Το γεγονός αυτό κατέστη ιδιαίτερος σαφές σε ένα από τα πλέον γνωστά νομολογιακά παραδείγματα εφαρμογής των ρυθμίσεων του ν. 3691/2008, σε συνδυασμό με μια άλλη εξίσου αμφιλεγόμενη ρύθμιση, ήτοι εκείνη του ν. 3126/2003 για την ποινική ευθύνη των Υπουργών, το οποίο και θα παρατεθεί εν συντομία στο σημείο αυτό αντί επιλόγου.

Συγκεκριμένα, με το βούλευμα υπ. αριθμ. 1/2011 του Δικαστικού Συμβουλίου του άρθρου 86 παρ. 4 του Συντάγματος κηρύχθηκε απαράδεκτη η ποινική δίωξη που ασκήθηκε από τη Βουλή κατά πρώην Υπουργού για το αδίκημα της παθητικής δωροδοκίας (ΠΚ 235) καθώς κρίθηκε ότι είχε παρέλθει η ειδικώς τασσόμενη προς τούτο αποσβεστική προθεσμία των άρθρων 86 παρ. 3 του Συντάγματος και 3 παρ. 2 του ν. 3126/2003 «Περί ευθύνης Υπουργών». Ωστόσο, αναφορικά με τη δεύτερη κατηγορία με την οποία βρισκόταν αντιμέτωπος ο πρώην Υπουργός, ήτοι της νομιμοποίησης των εσόδων που προέκυψαν από το αδίκημα της δωροδοκίας, νοούμενο εν

¹⁰⁴ Π. ΝΙΚΟΛΟΥΔΗΣ, «Νομιμοποίηση εσόδων από εγκληματικές δραστηριότητες (άρθρο 2 ν. 2331/1995), με αφορμή την πρόσφατη νομολογία», ΠοινΧρ Ν/2000 769, 773.

προκειμένω ως βασικό, στο σχετικό βούλευμά του το Δικαστικό Συμβούλιο προβληματίστηκε (αν και αναρμοδίως δεδομένου ότι οι πράξεις νομιμοποίησης εσόδων που προέκυψαν από το αδίκημα της παθητικής δωροδοκίας δε μπορεί να θεωρηθεί, κατά την ίδια την κρίση του Συμβουλίου, ότι τελέστηκαν «κατά την άσκηση των καθηκόντων» του Υπουργού)¹⁰⁵ σχετικά με το αν η εξάλειψη του αξιόποινου του βασικού αδικήματος της παθητικής δωροδοκίας επηρεάζει και το αξιόποινο της συνακόλουθης νομιμοποίησης.

Εν προκειμένω, το Δικαστικό Συμβούλιο δέχθηκε ότι σύμφωνα με το ν. 2331/1995, όπως τροποποιήθηκε από το ν. 3424/2005 και ο οποίος ίσχυε κατά το χρόνο τέλεσης των υπό εξέταση πράξεων νομιμοποίησης, «*όταν το αξιόποινο του βασικού εγκλήματος έχει εξαλειφθεί διά παραγραφής (111 ΠΚ), στον υπαίτιο της νομιμοποίησης εσόδων, που μπορεί να είναι το ίδιο πρόσωπο που διέπραξε το βασικό έγκλημα της δωροδοκίας [...] δεν επέρχονται οι αντίστοιχες έννομες συνέπειες [...], με άλλα λόγια δε συμπαραγράφεται και η νομιμοποίηση εσόδων*», ενώ προς επίρρωση του συλλογισμού του αυτού επικαλέστηκε και την αιτιολογική έκθεση του ν. 3691/2008, όπου προβλέπεται ότι «*η ποινική δίωξη για το ξέπλυμα χρήματος είναι ανεξάρτητη από την ποινική δίωξη για το βασικό έγκλημα*».¹⁰⁶ Με το σκεπτικό αυτό, το Δικαστικό Συμβούλιο κήρυξε απαράδεκτη την ασκηθείσα ποινική δίωξη ως προς το αδίκημα της παθητικής δωροδοκίας, παραπέμποντας, παράλληλα, την υπόθεση ως προς το αδίκημα της νομιμοποίησης στον αρμόδιο Εισαγγελέα Πλημμελειοδικών.

Η κρίση αυτή του Δικαστικού Συμβουλίου προκάλεσε, ωστόσο, απορία στη θεωρία,¹⁰⁷ ενόψει του ότι δεν ελήφθη υπόψη –δεν έγινε, για την ακρίβεια, ούτε καν απλή αναφορά– η διάταξη της παραγράφου 3 του άρθρου 45 του νέου νόμου 3691/2008, σύμφωνα με την οποία «*στις περιπτώσεις εξάλειψης του αξιόποινου, αθώωσης λόγω του ότι η πράξη κατέστη ανέγκλητη ή απαλλαγής του υπαιτίου από την ποινή λόγω ικανοποίησης του ζημιωθέντος για το βασικό αδίκημα [...] αίρεται το αξιόποινο ή κηρύσσεται αθώος*

¹⁰⁵ Η. ΑΝΑΓΝΩΣΤΟΠΟΥΛΟΣ, «Ζητήματα της ποινικής δίωξης Υπουργών και συμμετόχων (με αφορμή την υπ. αριθμ. 1/2011 απόφαση του Δικαστικού Συμβουλίου του άρθρου 86 παρ. 4 του Συντάγματος)», ΠοινΧρ ΕΑ/2011 569, 575.

¹⁰⁶ ΣυμβΕιδΔικ 1/2011, ΠοινΧρ ΕΑ/2011, 579.

¹⁰⁷ Π. ΧΡΙΣΤΟΠΟΥΛΟΣ, «Επιδρά στο αξιόποινο της νομιμοποίησης εσόδων από εγκληματική δραστηριότητα η εξάλειψη του αξιόποινου του βασικού εγκλήματος λόγω παρελεύσεως της αποσβεστικής προθεσμίας των άρθρων 86 παρ. 3 Σ και 3 παρ. 2 ν. 3126/2003; (Εξ αφορμής του υπ' αριθμ. 1/2011 βουλεύματος του ΣυμβΕιδΔικ)», ΝοΒ 8/2012 2243, 2245.

ή απαλλάσσεται αντίστοιχα ο υπαίτιος από την ποινή και για τις συναφείς πράξεις νομιμοποίησης εσόδων. Η διάταξη δεν εφαρμόζεται όταν το αξιόποινο εξαλείφθηκε λόγω παραγραφής». Η εφαρμογή της ρύθμισης αυτής στην υπό εξέταση περίπτωση, η οποία ήταν όχι μόνο δυνατή αλλά και επιβεβλημένη *in bonam partem* υπέρ του κατηγορουμένου,¹⁰⁸ θα επέφερε την ταυτόχρονη απαλλαγή του κατηγορουμένου Υπουργού και από τις κατηγορίες για ξέπλυμα βρώμικου χρήματος, ενόψει του ότι το αξιόποινο του βασικού αδικήματος της παθητικής δωροδοκίας εξαλείφθηκε λόγω παρόδου της αποσβεστικής προθεσμίας εντός της οποίας θα ήταν δυνατή η άσκηση της αρμοδιότητας της Βουλής, μη εφαρμοζόμενου εν προκειμένω του β' εδαφίου της παραγράφου 3 του άρθρου 45, το οποίο θεσπίζει μεν εξαίρεση από τον εξαρτημένο χαρακτήρα του αδικήματος της νομιμοποίησης αλλά αποκλειστικά για την περίπτωση της επέλευσης της παραγραφής του βασικού αδικήματος.

Στην προσπάθεια αιτιολόγησης της παράλειψης αυτής του Δικαστικού Συμβουλίου, διατυπώθηκε με διάφορα επιχειρήματα¹⁰⁹ και η μεμονωμένη θεωρητική άποψη, σύμφωνα με την οποία η εφαρμογή της διάταξης του άρθρου 45 παρ. 3 ν. 3691/2008 δε θα επέφερε διαφορετικό αποτέλεσμα καθώς, κατά την άποψη αυτή, η προθεσμία των άρθρων 86 παρ. 3 Σ και 3 παρ. 2 ν. 3126/2003 συνιστά ειδική μορφή παραγραφής, με αποτέλεσμα σε κάθε περίπτωση η υπό εξέταση υπόθεση να εμπίπτει στην εξαίρεση του β' εδαφίου του άρθρου αυτού. Ωστόσο, η άποψη αυτή, πέραν του ότι δε μπορεί να βρει έρεισμα στο γράμμα του νόμου, ο οποίος σε διάφορα σημεία προβαίνει ρητά σε διάκριση μεταξύ παραγραφής των οικείων αδικημάτων και παρόδου της αποσβεστικής προθεσμίας άσκησης ποινικής δίωξης από τη Βουλή,¹¹⁰ έρχεται σε αντίθεση και με την απολύτως κρατούσα στη θεωρία άποψη που θέλει την προθεσμία των άρθρων αυτών ως αποσβεστική.¹¹¹

¹⁰⁸ ΜΥΛΩΝΟΠΟΥΛΟΣ (όπ.π. 1) 71 επ.· ΔΑΓΤΟΓΛΟΥ (όπ.π. 34) 323.

¹⁰⁹ Βλ. σχετικώς Λ. ΜΑΡΓΑΡΙΤΗ, «Υπουργοί και Υφυπουργοί: παθητική δωροδοκία και νομιμοποίηση εσόδων από εγκληματική δραστηριότητα», ΠοινΔικ 4/2011, 490.

¹¹⁰ Για παράδειγμα στην παράγραφο 1 του άρθρου 3 του ν. 3126/2003 γίνεται παραπομπή στα άρθρα 111 και 112 ΠΚ αναφορικά με το ζήτημα της παραγραφής ενώ στην παράγραφο 2 του ίδιου άρθρου ως λόγος εξαίρεσης του αξιόποινου ορίζεται «το πέρας της δεύτερης τακτικής συνόδου της βουλευτικής περιόδου που αρχίζει μετά την τέλεση της αξιόποινης πράξης, εάν έως τότε η Βουλή δεν έχει αποφασίσει να ασκήσει ποινική δίωξη κατά του Υπουργού». Αν θεωρηθεί ότι με την παράγραφο αυτή θεσπίζεται μια ειδική μορφή παραγραφής, τότε η διάσταση μεταξύ των παραγράφων 1 και 2

Στη βάση της παραπάνω ερμηνείας του Δικαστικού Συμβουλίου η υπόθεση ήχθη εντέλει προς κρίση ενώπιον του Τριμελούς Εφετείου Κακουργημάτων, όπου ο πρώην Υπουργός καταδικάστηκε πρωτοδίκως για νομιμοποίηση εσόδων από προηγούμενη εγκληματική δραστηριότητα σε κάθειρξη 20 ετών. Η καταδίκη αυτή για ξέπλυμα βρώμικου χρήματος δίχως να ληφθεί υπόψη η διάταξη της παραγράφου 3 του ν. 3691/2008, όπως ισχύει σήμερα, θα μπορούσε να υποστηριχθεί ότι ενείχε την απόπειρα κατευνασμού της κοινής γνώμης, η οποία, ιδιαίτερα κατά την περίοδο που η υπόθεση αυτή είδε το φως της δημοσιότητας, δε θα μπορούσε να ανεχθεί μια συνολική απαλλαγή του κατηγορουμένου από τις κατηγορίες, στηριγμένη στην ήδη αμφιλεγόμενη ρύθμιση του ν. 3126/2003 περί ευθύνης Υπουργών. Σε κάθε περίπτωση πάντως, ενόψει αλλά και ανεξαρτήτως του ανωτέρου νομολογιακού παραδείγματος, θα πρέπει να τονιστεί ιδιαίτέρως εμφατικά το γεγονός ότι η ανεπάρκεια του υφιστάμενου νομοθετικού πλαισίου καθώς και η αναποτελεσματικότητα του κρατικού ελεγκτικού μηχανισμού, είτε σε επίπεδο καταπολέμησης της διαφθοράς είτε σε επίπεδο πάταξης της φοροδιαφυγής, δε μπορούν να αντιμετωπιστούν με τη διεύρυνση σε μη ανεκτά συνταγματικώς επίπεδα μιας ρύθμισης του ποινικού δικαίου, όπως η υπό εξέταση. Και τούτο διότι σε ένα σύγχρονο κράτος δικαίου η μακιαβελική λογική του «ο σκοπός αγιάζει τα μέσα» έχει ένα πολύ συγκεκριμένο όριο: το σεβασμό και την προστασία των συνταγματικώς κατοχυρωμένων αρχών και αξιών.

του νόμου θα στερείτο νοήματος από νομοτεχνικής απόψεως, βλ. και ΧΡΙΣΤΟΠΟΥΛΟ (όπ.π. 107) 2246.

¹¹¹ ΑΝΑΓΝΩΣΤΟΠΟΥΛΟΣ (όπ.π. 105) 574-575· Ε. ΒΕΝΙΖΕΛΟΣ, *Μαθήματα Συνταγματικού Δικαίου* (Σάκκουλας 2008) 565 επ· Κ. ΧΡΥΣΟΓΟΝΟΣ, *Συνταγματικό Δίκαιο* (Σάκκουλας, 2003) 562-563.